

KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XXXIX. évf.

November—December

6-ik füzet.

A calvinismus.

III.

„Az imádságról, hol az úrimádság is megmagyaráztatik“.

„Az ima a subjectiv vallás első, természetes nyilvánulása“. Mint a virág kelyhéből az illat, úgy emelkedik a vallásos lélekből az áhitat. Az ima fogalmából önkényt következik, hogy mióta az ember egy rajta felül álló hatalom létezését hitte vagy csak sejtette, egy vagy más formában hozzá mindig imádkozott. És ha a Genesis 4 r. 26 v.-ben Énosról olvassuk, hogy az ő idejében „kezdetett az Urnak neve segítségül hivatni“, ez csak azt bizonyítja, hogy az ember, a fejlődés útján, fokozatosan jutott el az Istennel való viszony ama magaslatára, a honnan imádsággal kereshette fel a legfőbb hatalmat. De mihelyt ez a viszony kifejlődött, azonnal megteremtette első gyümölcsét: az imádkozást. Innen kezdve az ima kiváló helyet foglal el a vallások történelmében, úgy is mint magán ima; de úgy is, mint a nyilvános cultusnak egyik legfőbb alkotó része.

Kétségtelen, hogy az ima kezdetben Istennek segítségül hívásából, vagyis tisztán könyörgésből állott. Ehez járult a dicsérő vagy hálaadó elem, a mi által a hívő nemcsak segítségül hívta Istenét, hanem az elvett jókért dicsőítette, magasztalta. Nem hiába, hogy az ilyen értelemben vett imádkozás az embernek lelki szükséglete, mert arra mindenkoron kiváló nagy súlyt helyezett. Hogy annál nagyobb ünnepélyességgel történjék az imádkozás, bizonyos külső formások keletkeztek körülötte. S mennél inkább ragaszkodott az imádkozó a külső szokásokhoz, annál inkább remélhette imája sikerét. Így aztán sokszor megtörtént, hogy a külső szertartások tarkaságában az ima levetkőzte igazi lényegét s elveszítette valódi értékét.

Izrael népe már a magán imádkozást is bizonyos külsőségek között végezte. Megválasztotta a helyet, hol imádkozzék.

Nevezetesen kedvelték a magas hegy tetejét, a ház csöndes szobáját s különösen a szent hely udvarát. A testtartást illetőleg is különböző szokások fejlődtek ki. Némelykor állva s a fejet meghajtva, máskor letérdelve, máskor ismét egészen a földre borulva végezték az imádkozást. Ima előtt szokás volt a kezet megmosni s azt vagy az ég, vagy a szent hely felé tartani. Ugyancsak szokás volt az arcot a szent hely felé fordítani; de már a nap felé soha, hogy ez által a napimádásnak még látszata is elkerültessék. A babyloni fogság után az imádkozónak kötelességévé tétetett az úgynevezett imaszíjjak használata, mely arra figyelmeztette a népet, hogy a törvényt elméjével és szívével tartsa meg.

A magán ima lassankint átment a nyilvános istentiszteletbe is. Az áldozásnak egyik alkatrészévé lett s a pap rendszeren imával bocsátotta el az áldozót. A zsinagógában végzett ima alatt, hogy az imádkozó figyelme annál inkább lekötve legyen, szokás volt az imádkozót gyapju- vagy szőrtakaróval befödni. A mózesi törvény még csak egy pár alkalomra rendel nyilvános imát. Azonban már a Dávid idejében szokás volt naponta háromszor: reggel, délben és este imádkozni.¹ A babyloni fogság után mindinkább a törvényszerűség kezdett a vallásban uralkodni. Nem csak részletesebben körülírták az imádkozás idejét, hanem a különböző alkalmakra megszabott imaformulák keletkeztek. Az előírás szerint végzett ima érdemszerző cselekedet lett. Így lassankint a vallásos léleknek ez az önkénytes és természetes megnyilatkozása, különösen a farizeusok kezében üres gépies cselekménynyé süllyedt alá. Sőt a Talmud szerint, csak a zsidó nyelven mondott ima nyomában jár az ég áldása.

Az imával kapcsolatosan kifejlődött eme külsőségek mellett, igen lényeges az a kérdés, hogy vajjon a különböző időkben mi volt az ima tartalma és az imádkozás célja? A ki e kérdésre részletesen akarna felelni, annak reá kellene mutatnia a vallás alakzatainak s fejlődési fokozatainak ama tarkaságára, a mely együttesen a vallás történelmét alkotja. Mert ima és vallástan egymással mindig bizonyos összefüggésben és kapcsolatban jelennek meg. A milyenek voltak az embernek val-

¹ Szekrényi Lajos: A bibliai régiségtudomány kézikönyve 224 l. Szeged, 1894.

lások fogalmai, olyan volt imájának a tartalma és célja is. A mint változott Istenről, világról, az Isten és ember viszonyáról, az Isten akaratáról s az ember üdvösségéről való felfogás: úgy alakult át ezeknek megfelelően az ima tartalma is. Kétségtelen, hogy az ima őseredeti ereje hasonló a shamanok hatalmához, melylyel a felsőbb lényeket kormányozni s az égnek parancsolni tudtak. A régi imának ez a legáltalánosabb jellemzése. Ezen belül megszámlálhatlan alakban végtelen vegyes tartalommal jelenik meg. A polytheismus korában, az egymással versengő istenekhez egymással homlokegyenest ellenkező érdekekért imádkoztak hiveik. A harczó felek mindenike sokszor fenyegetéssel is a maga részére követelte a győzelmi babért saját istenétől. Napfényért imádkozott az egyik akkor, a mikor szomszédja éppen esőt kért. Sőt még a monotheismus kifejlődése után is nagyobb erővel és befolyással volt az ima, ha az az egyik nép ajakán hangzott el, mint a másikén.

Hát még a fejletlen világnézet mellett, milyen lehetetlen kérések szállottak el sokszor az imádkozó ajkairól!? A míg a világnak egységével, az abban uralkodó törvényszerűséggel, az ok és az okozat összefüggésével ismeretlen volt az ember, addig hányszor kérte a természetfölötti hatalmat, hogy a természeti erőket vagy siettesse, vagy útjukban föltartóztassa; hányszor kért aratást vetés nélkül s győzelmet elszánt küzdelem nélkül. Igen, mert e felfogás mellett lehetséges volt, hogy az isteni erő közbenyúlására a hold megálljon s a folyam vize magasra föltornyosuljon. Lehetséges volt a halott test megelevenülése s a tenger vizének kettéválása. És a bizó lélek e fölfogásoknak megfelelően terjesztette elő a maga könyörögését.

Tovább menve, az embernek a saját céljáról, rendeltetéséről és üdvének föltételeiről való tájékozatlansága is sok ideig adott alkalmat a téves imádkozásra. Sokszor kért az ember Istenétől olyat, a melyek, ha teljesültek volna, éppen az ellenkezőt eredményezik, mint a mely célból mondtattak. A farizeus a saját tökéletességének a hitében már nem is kér semmit Istentől, hanem dicsekszik előtte. Sőt még a tanítványoknak is szemökre veti Jézus, hogy nem tudják mit kell kérniök a saját üdvök érdekében.

Ne ítéljük el a léleknek e kalandozásait. Ne bélyegezzük

tévelygésnek azokat. Minden fa olyan gyümölcsöt terem, a milyent rendeltetése és természete szerint teremhet. Mást hiába várnánk tőle. Az emberi lélek olyan, a minővé környezete és légköre formálja. S igen természetes, hogy neveltetésének megfelelő gyümölcsöt teremhet csupán. A míg az emberiség nem érkezett el Isten lényének, gondviselésének, akaratának, világkormányzásának helyes ismeretére; a míg nem ismerte az ember a tulajdon élete czélját, hivatását és rendeltetését: addig imája sem lehetett tiszta és a mi fogalmainknak megfelelő. E magaslatra csak a fejlődés hosszú útain juthatott el a lélek. A végén is az ima mindenkoron mélységes vallásos érzelemből fakadt. S a vallásos lélek bármilyen lehetetlen dolgot kért ama felső hatalomtól, az neki éppen olyan megnyugvást szerzett, mint nekünk szerez Jézus emez imája: „Atyám legyen meg a te akaratod.“ És a mint a multnak vallásbeli tévelygései nem rontják le a jelenkor vallásos hitét, hanem csak a haladás útjait mutatják: úgy az ima körül uralkodott balfogalmak sem vehetik el a mi imádkozási kedvünket, hanem arra indítanak, hogy imáinkat a mi fogalmainknak megfelelően alakítsuk át.

Jézus új korszakot nyitott az ima történetében is. A milyen határozott és korát messze túlszárnyaló fogalmai voltak Istenről, világról és az ember hivatásáról: olyan tiszták és határozottak voltak az imáról való nézetei is. Sőt talán egyetlen tárgyról sem nyilatkozott olyan tisztán és olyan határozott formában, mint az imádkozásról. Mert a míg például a törvényt eltörölni nem, hanem csak reformálni akarta, addig az imáról való nézeteit teljesen szembe állította a régi fogalmakkal. Mindenekelőtt tisztán megmondta, hogy az ima nem Istenért van, mintha neki szüksége volna, hogy előtte kifejezzük kívánságainkat. „Az Isten jól tudja mi nélkül szűkölködtök, mi előtt kérnétek.“ Az ima nem is egy olyan bűverő vagy varázseszköz, mely Isten akaratát a mi kedvünkért megváltoztathatná. Isten végtelen lény. Akaratunkat az övé elébe soha sem állíthatjuk. Valóságos istenkáromlás még gondolni is arra, hogy mi imáinkkal ötet akaratából és törvényszerűségéből kitérithetjük. „Ne úgy legyen a mint én, hanem, a mint te akarsz.“ A Jézus Istenéről, a mi jó Atyánkról ki tenné fel, hogy a munkátlant gazdag aratással áldja meg csak azért, mert imádkozott s a szorgalmast koldusbotra juttassa azért, mert nem imádko-

zott? Ki hinné el, hogy a bűnöst boldogítsa imájáért s az erényest büntesse azért, mert elfeledte imádkozni? Jézus szellemében nem azért imádkozunk, hogy kapjunk érte valamit, hogy a gondviselést mintegy ébresztgessük általa, hogy az Isten figyelmét magunkra tereljük. Hiszen előtte még „fejünk hajszálai is számon vannak.“ A mikor az írás buzdít, hogy az imádkozásban meg ne restüljünk, akkor csak arra figyelmeztet, hogy Istenhez való bizalmunkról, előtte való alázatosságunkról, akaratán való föltétlen megnyugvásunkról minél gyakrabban tegyünk bizonytságot; mert ez a mi megnyugtatóságunkra s a tökéletességben való előhaladásunkra szolgál. De a folytonos kérés, keresés és zörgetés abból a czélból, hogy az imádkozó annál inkább meghallgattassék: ellenkezik a Jézus istenhitével és ima fogalmával.¹

Nemcsak az ima tartalmára, de a vele kapcsolatosan kifejezett külső szokásokra is elmondta Jézus a maga véleményét. Kárhoztatott minden czeremoniális imát. Az Istent „lélekben“ kell imádni. Elítélte a látszat kedvéért mondott imát. „Mikor imádkozol, menj be a te titkos szobádba.“ Nem szerette valamely imaformának minden értelem és érzelem nélküli ismételtetését. Ha imádkoztok, ne legyetek sok beszédűek, mint a pogányok, kik azt hiszik, hogy beszédük következtében hallgattatnak meg.“ Ezek és ezekhez hasonló kijelentései által Jézus előnkbe tárta az eszményi imádkozást s megadta az imáról elképzelhető s a mai kor világnézetébe is teljesen beillő legjobb és legteljesebb fogalmakat. Ezek szerint az ima nem egyéb, mint „reménykedő“ és „lemondó“ bizalmunk kifejezése. Az által, hogy a szentség és tökéletesség Istenéhez emel: buzdít, hogy hozzá hasonlók legyünk. Az által, hogy benne szükségünket, vágyainkat s reményeinket mintegy összefoglalva, figyelmünket teljes mértékben azokra irányítjuk: haladásunknak alapja s munkáink sikerének legfőbb biztosítója. Az által, hogy Isten abszolút akaratát a mi véges akaratunk elébe helyezi: tanít megnyugodni a világ rendjében, az élet szenvedéseiben s ezerféle csalódásaiban. Nincsen tehát szebb, jobb és lelkünk megszentelődésére hatékonyabb eszközünk, mint a Jézus szerinti imádkozás. Jézus jól ismerte — hiszen saját magán

¹ Nagy Gusztáv: „Jézus imája“ Theol. értekezések 175—176 l.

tapasztalta -- az imának e nagy erejét s megszentelő hatalmát. Éppen azért, hogy az ő imafogalma annál maradandóbb legyen, hogy követői annál inkább az ő eszményéhez legyenek kötve s azt mennél inkább átvigyük az életbe: adott egy teljesen megfelelő imaformát az úgynevezett Mi Atyánkban. Anélkül, hogy a keresztényeket kizárólag ennek a használatára kötelezte volna: röviden belefoglalt mindent, a mit egy vallásos ember naponta kérhet, a miben kifejezve láthatja mindennapi reményeit és kívánságait, melyeknek összefoglalása emelheti lelkét s megnyugtathatja szívét.

Miért nem követhette a sokaság vagy legalább egyelőre miért nem kísérelhették tanítványai Jézust a lelki életnek e megszentelt magaslatára? Vagy ha követték, miért volt ez csupán pillanatnyi föllángolás? Miért estek vissza éppen abba a mélységbe, a melyből Jézus megszabadítani akarta? Mert a Jézus tiszta és fenséges imafogalma nem világosította meg a tanítványok lelkét, sőt az utána következő nemzedék előtt már elhomályosult. Az első ballépés azzal kezdődött, hogy az Isten, ki lélek és láthatatlan, igen távoli és utólérhetetlen lénynek tetszett az imádkozó előtt. Mivel nem tudott hozzá felemelkedni, ösztönszerűleg keresett valamely közelebbi lényt, a kihez imáját intézhesse. Így találta meg a „Mi Atyánk“ helyett magát a Jézust, ki bizonyára tiltakozott volna ez ellen. Már az első ker. vértanu: István e szavakkal múlik ki: „Uram Jézus vegyed hozzád az én lelkemet.“¹ A későbbi keresztények nem elégedtek meg még a Jézus közbenjárásával és segítségül hívásával sem. Először a szenteket tisztelni s azután imádni kezdték. Különböző védő szenteket (patronus) választottak közbenjáró-kul. Így keletkeztek a IV-ik százévtől kezdve a martyrokhoz, angyalokhoz, s különösen szűz Máriához intézett imák. Majd pedig különféle külsőségek jöttek ismét szokásba, a melyek többnyire a zsidók gyakorlatából szivárogtak át a kereszténységbe. Ilyenek az állva imádkozás, a térdelés, a kezek fölemelése stb. A kezek összekulcsolását később a IX-ik százévben I. Miklós pápa rendeletére vették gyakorlatba, annak jelekül, hogy az imádkozó az Urnak lelánczolt tehetetlen szolgája. Bár Jézus korát meghaladó éles látással nyíltan hirdette, hogy az

¹ Csel. VII. r. 59 v. V. ö. Csel. IX. r. 14 v. I Kor. 1 r. 2 v.

ima nem az Istenért, hanem az emberért van: mégis követői hitték és hirdették az imának csodatevő erejét s Istenre való nagy befolyását. E tekintetben annyira mentek, hogy a kath. egyház felfogása szerint az ember az ima által, különösen, ha az böjttel és alamizsnáskodással van egybekötve, „mindenható“ lehet s Isten akaratát ő maga kénye és kedve szerint idomíthatja.¹ Tehát nem az Isten kormányozza az embert, hanem megfordítva. Különben ez a felfogás a modern világnézet kifejlődése előtt nem indít csodálatra. Az ember nem birt kellő alappal, hogy a jézusi magaslatocon megállhasson. De hogy még ma is vannak, a kik a múlt idők e vastag sötétségét lelköken türik s a kik még a más józan felfogását és tiszta lelkét is beárnyékolni igyekeznek: ez már igazán a szentlélek ellen elkövetett, megbocsáthatlan bűne korunk emberének. De a kereszténység talán semmiben sem esett akkorát vissza a régi pogány gyakorlatba, mint ama felfogásban, hogy bizonyos imaformáknak minden lélek nélküli, gyakori ismétlése különös érdemet szerez. Így jöttek szokásba az olvasóra (rosarium) fűzött gépies „Üdvözlégy“-ek és „Miatyánk“-ok, melyek mint érdemszerző imák az egyház által is elismertettek.

Természetes, hogy a reformatio figyelmét az ima körül kifejtett visszaélések sem kerülhették el. És a reformatorok, ha minden téves fogalmat nem is írhattak ki, de az emberiséget az ima igazi céljára és hivatására figyelmeztették s így a helyes út megtalálására irányították. Az imát ismét az emberi élet mozgató erőjévé tették. Ugy fogták fel, mint olyan eszközt, mely nem Istenre, hanem az emberre kell, hogy hatással bírjon. Mindazonáltal mindenik reformatornak az ő sajátos vallási felfogásához, hitnézetéhez képest meg volt a maga imafogalma. Luther mint „az üdvtörténet drámai mozzanataiba hatalmasan benyúló cselekményt“, Zwingli pedig mint a „a vallásos élet, mindenki vel közös alapjának nyilvánulását“ úgy tekintette az imát. Mi az Institutio III-ik része alapján a Kálvin imafogalmát s az imádságra adott törvényeit ismertetjük a következőkben.

Mint általában mindenütt, úgy itt is Kálvin az ember gyarlóságából és teljes tehetetlenségéből indul ki. Bennünk az

¹ Spiragó Ferencz: „Kath. Kathekismus“. III. k. 221—222. l. Szathmár, 1898.

üdvnek egyetlen feltétele sincs meg. Mindent magunkon kívül kell keresnünk. És e tekintetben mindent megtalálunk a Jézus Krisztusban, kiben a lelki kincseknek kimeríthetlen, gazdag bányáját nyitotta fel előttünk az Isten. De a földbe ásva és temetve hiába való minden kincs, ha mi azt számba sem vesszük. A Jézusban megjelent lelki gazdagság is hiábavaló, ha mi azt nem keressük fel s különösen könyörgés által nem kérjük az Úrtól. De hogy az imádkozásnak fogamatja legyen, bizonyos „törvényeket“ kell szemünk előtt tartanunk.

Első törvénye az igazi imádságnak az, hogy „az ember a saját dicsősége minden gondolatáról mondjon le.“ Ez azt teszi, hogy ne magunkban, hanem Istenben bizzunk s az ő irgalmaságától várjuk a meghallgattatást. Második törvény az, hogy valóban érezzük a mi tehetetlenségünket. E tehetetlenségünknek meggondolása s bűnös voltunknak mély érzete sarkalni fog az imádkozásra. Ezen kívül még két dolog van, a mi az imádkozásra buzdít. A *parancsolatok*, melyekkel Isten több helyen elrendeli az imádkozást és az *ígéret*ek, melyek által kérésünk teljesítése felől biztosít. Van-e hát okunk kételkedni imáink sikerében? Semmi sincsen. Mert nem az ima érdemétől várjuk a meghallgattatást, hanem Isten ígértétől. Az imádkozó személye teljesen mellékes, mert Isten ígéretei mindenkire egyformán szólnak. Az a fő, hogy minő „hittel“ és bizalommal terjesztjük elé kéréseinket. Hit nélkül semmit sem érhetünk el.

Azonban még a hit sem elég imáink sikerének a biztosítására. Egyetlen ember sem méltó arra, hogy közvetlen Isten színe elébe járulhasson. A mi közbenjárónk a Jézus Krisztus. Az ő vezetése alatt juthatunk el biztosan az Atyához. Minden kérésünk, melyet az ő „névében“ terjesztünk elé, meghallgatatik. Erre nézve nem csak parancsolatot, de ígértet is vetünk. Ebből az is következik, hogy azoknak, a kik a Krisztusén kívül más névében hívják segítségül az Urat, semmi ígértük nincsen a meghallgattatásra, mert Isten egyedül a Jézust tette a mi fejünké és vezérünké s a kik őtet elhagyják, azok „házasságtörésre“ vetemednek.

Van-e tehát valamely okunk, hogy a *szentek* által járjunk az Isten elébe? Éppen semmi sincsen. A szentek is csak a Krisztus útján jutottak Istenhez s általa lettek kedvessé előtte. Hogy gondolhassuk el hát, hogy ők minket segítsenek olyan

dologban, a miben saját magukat sem segíthették?! De a józan ész még más tekintetben is tiltakozik a szentek segítségül hívása ellen. Mert ha nincs részünk a Krisztusban, akkor a szentek útján sem juthatunk el az ő országába. Ha pedig részünk van a Krisztusban, akkor az egész egyház — s benne ama szentek is könyörögnek a mi üdvünkért. Tehát semmiképpen nem kell a szenteket segítségül hívni. Nekünk egyedül a Krisztusra kell támaszkodnunk, mert *Ambrosius* szerint ő „a mi szájunk, ki által az Atyával beszélünk, ő mi szemünk, ki által az Atyát látjuk; jobbunk, ki által mi magunkat az Atyának ajánljuk s az ő közbenjárása nélkül sem nekünk, sem semmiféle szenteknek nincsen közösségünk az Istennel.“¹ Nem különben gyalázattal illetik úgy a Krisztust, mint a szenteket azok, a kik egy védszentet (patronust) választanak maguknak, hogy közbenjárójuk legyen. Mert ezek, a míg egyfelől a Krisztust megfosztják „egyedüli közbenjáró“ czimétől, addig másfelől patronusukról azt tételezik fel, hogy az iránta különösebben mutatott tiszteletért, Isten akaratától eltérően valamely más úton munkálja üdvösségüket.

Miután a fentiekben Kálvin megtanít arra, hogy ellenében a katolikus felfogással és gyakorlattal, imáinkat a Krisztus nevében csak egyedül az Istenhez intézzük: most az ima alkotó elemeit mutatja ki. Az ima két részből áll, u. m. könyörgés és hálaadásból. Kálvin az imának u. n. bűnbánó részét nem említi. Szerinte ez felesleges is volna, miután az ima forrása éppen a saját tehetetlenségünknek a tudata. Szerinte az egész ima alaphangja nem egyéb, mint a bűntudat és gyarlóságunknak mélységes érzete. A mint egyfelől folyton éreznünk kell a saját tehetetlenségünket, másfelől pedig folyton látjuk Istennek csodadolgait: úgy minden időben, minden helyen és minden dologért imádkoznunk kell, vagyis minden kívánságunkat Istenre kell irányítanunk. Azonban mégis Pál apostolnak amaz intése, melylyel a szüntelen való imádkozást ajánlja, inkább csak a magán imádkozásra vonatkozik. A közegyházi imádkozás az emberekre való tekintetből bizonyos rend és idő szerint történik. Az ilyen közös imádkozásra vannak rendelve a *templomok*. Azonban nem kell azt gondolni, hogy a

¹ I. m. 141. 1.

templom az imádságot megszenteli vagy Isten előtt kedvesebbé teszi. A ki ezt hiszi, az zsidós, vagy pogányos babonát űz. Mi mindnyájan Istén templomai vagyunk. Minden helyen megtaláljuk Istent, ha lélekben és igazságban keressük. Tette legyen Kálvin ezeket a nyilatkozatokat a kath. helyhez kötött imádkozás visszahatásaképpen, mégis olyan szabad, s mélységes vallásos érzelemből fakadó gondolatok ezek, hogy azoknak magaslatáig, a kereszténységnek még ma is csak csekély része tudott fölemelkedni.

Nem kevesebb szabadságról és mély vallásos érzelemről tanuskodnak a következő fejtegetések is, melyekben az ima lényegére, az imádkozás módjára és az ima nyelvére nézve mondja el észrevételeit. Mi az ima Kálvin szerint? „A szív benső vágyódása, melyet kiöntünk és feltárunk Isten előtt, ki a szíveket vizsgálja.”¹ E szerint az ima lényege a szívben és lélekben van. Bárhol történjék az imádkozás, nincsen annak semmi értelme és értéke, ha nem a szív mélységéből fakad. A fennhangon való imádkozásnak vagy az éneklésnek is csak így van jelentősége. Ellenkezőleg nagyon is rászorgál a gyülekezet a próféta feddésére: „Ez a nép csak szájjal tisztel; de szíve távol van tőlem.” Különben a fennhangon való imádkozásnak, ha az a szív mélyéről fakad, meg van a maga jó hatása az értelem gyakorlására s a figyelem ébrentartására. De jó hatással van a hitélet ébresztésére is. Éppen ezért a gyülekezeti imádság fennhangon történik. De hogy a kívánt czél el legyen érve, szükség, hogy az imádkozás az illető *nép nyelvén* történjék, hogy mindenki megértse. A magán imádkozásnál már nem föltétlen szükség a beszéd. Elég maga az „indulat” is. Sokszor a legigazibb imádságok nélkülözik a szót, a beszédet. Ennél szebben és szabadabban ma sem beszélhetnénk az érintett tárgyról.

Ez általános szabályok után Kálvin az ima *formáját* teszi vizsgálat tárgyává. Szerinte e tekintetben is a tudatlanságban levő ember segítségére jött az Isten. Mikor az ember azt sem tudta, hogy imájában mit kérjen, akkor a Jézus által adott egy tökéletes inaformát. Ebben elő van írva mindaz, a mit kérnünk illik és szabad s a mit kérnünk szükséges. A mikor ezzel

¹ I. m. 145 l.

imádkozunk, akkor nem kell attól félnünk, hogy valami lehetlent kérünk, a mi Isten akaratával ellenkeznék, mert csaknem a Jézus „szája szerint“ könyörgünk.

Itt nem térhetünk ki az úri ima kritikai méltatására. Nem sorolhatjuk elő azokat az érveket, melyeket az újabb tudomány egyik vagy másik tétele ellen vagy mellett felhozni szokott. E tekintetben utalunk Nagy Gusztáv idézett kitünő tanulmányára. Mi a világosság kedvéért nyomon kísérjük Kálvint fejtegetésében.

A mi az Úr imája külső alakját illeti, Kálvin nem fogadja el a katolikusok és lutheránusok ama nézetét, melylyel benne hét kérést különböztetnek meg. Hanem a Lukácsnál (XI. 2—4) található alak szerint hat kérésre osztja. Ámbár az imádkozásnál mindig első sorban Isten dicsőségét kell tekintenünk s az Úr imájának minden mondata első sorban erre vonatkozik: azért ez mégis két részre osztható tartalma szerint. Az első három kérés kizárólag Isten dicsőségére van rendelve; az utolsó három pedig az emberek szükségéről gondoskodik.

Szükségesnek tartjuk Kálvinnak az Úr imája egyes mondataira vonatkozó magyarázatát is röviden visszaadni. Mert ez a magyarázat nem csupán általános gondolatokat foglal magában, hanem csaknem mindenütt a maga specialis nézeteit is kifejezésre juttatni igyekszik, hogy ez által az Úr imáját a saját vallásos felfogásával mintegy szerves összefüggésbe hozza.

A kéréseket megelőzőleg a megszólítás igényel kiváló figyelmet és magyarázatot. „Mi Atyánk, ki a mennyekben vagy!“ Kálvin szerint ez a megszólítás azt mutatja, hogy az imádkozásnak a „Jézus nevében“ kell történnie, mert az Istent csak a Jézus által nevezhetjük Atyánknak. Az „Atya“ szóval végtelen bizalmunkat fejezzük ki. A „Mi Atyánk“ kifejezés pedig nem csak azt teszi, hogy Isten a mi közös Atyánk, hanem magában foglalja az emberek testvériségét is. Minket pedig arra kötelez, hogy ne csak magunkért, hanem a világon levő minden emberért imádkozzunk. „Ki vagy a mennyekben“. Ez a hozzátétel Isten dicsőségét, fenségét és magasztosságát fejezi ki.

„Szenteltessék meg a te neved“. Ez az első kérés két kívánságot fejez ki. Először azt, hogy Istent mindenek igazán megismerve szentnek tartásuk és magasztalják. Másodszor pedig

azt, hogy semmisüljön meg minden istentelenség, a mi azt a szent nevet bemocskolhatná.

„Jöjjön el a te országod“. Miben áll Isten országa? Kálvin szerint egyfelől abban, „hogyan Isten az ő szent lelkével vezeti és kormányozza az övéit“; másfelől pedig abban, „hogyan az elvetettek, a kik nem ismerik el őt Istennek és Úrnak, elveszti és semmivé teszi“. A midőn tehát Isten országa eljövetelért könyörgünk, akkor azt kérjük, „hogyan az Úr napról-napra sokasítsa a híveknek új seregét“. Töltse ki reájuk kegyelmének gazdagságát, hogy ez által bennük éljen és uralkodjék. Azt kérjük, hogy az igazság és világosság országa tündököljék, a hazugság és sötétség hatalma megsemmisíttessék.

„Legyen meg a te akaratod, miként a mennyben, úgy itt a földön is“. Ezzel azt kérjük első sorban, hogy égen és földön mindenütt mindent az Isten akarata kormányozzon s hogy ennek az akaratnak minden teremtmény vesse alá magát. De egyszersmind e kéréssel lemondunk minden kívánságunkról s nemcsak azt kérjük, hogy akaratával ellenkező kívánságainkat kiirtsa, hanem azt, hogy teremtsen új szívet és lelket bennünk, a melylyel vele mindenekben egyetértünk.

Ez a három kérdés tisztán az Isten dicsőségére vonatkozik. És bár ezek megvalósulása is a mi javunkra szolgál, de itt sohasem szabad erre gondolnunk, hanem kizárólag Isten dicsőségének előmozdítására irányult igyekezettel kell mindezeket kérnünk.

A következő három kérdés a mi hasznunkra és szükséginkre vonatkozik. Ezek között első: „A mi mindennapi kenyerünket add meg nekünk ma“. Ez talán a legáltalánosabb kérdés s ehez Kálvin sem fűz különösebb gondolatokat. A kenyér alatt nem csupán a szoros értelemben vett kenyeret értjük, hanem általában mindazt, a mi testi életünkre megkivántatik. A „mindennapi“ és a „ma“ szók azt fejezik ki, hogy mondjunk le a hiúságról, fényelgésről és pazarlásról s kívánságainkat szorítsuk a napi szükség korlátai közé. Azonban, ha sok esztendőkre eltett javaink volnának, még akkor sem felesleges ez a kérdés. Mert minden vagyon csak addig a miénk, a míg az Úr akarja. Óvakodjunk azért a mértékletlen kívánságoktól és elégedetlenségtől s fogadjuk hálával, ha Isten munkáink után megadja „a mi mindennapi kenyerünket“.

A következő kérdésben már ismét alkalmat talál Kálvin, hogy a saját vallásos hitét előtérbe helyezze. „Bocsásd meg“ stb. Szerinte vétkeinket úgy tekinthetjük, mint „adósságot“. Ezt az adósságot pedig mi semmiképpen meg nem fizethetjük, ha Isten el nem engedi. Ezért kell kérnünk a bűnbocsánatot. Istennek e drága ajándékát sem emberi érdemmel, sem pénzzel meg nem vásárolhatjuk. Isten az ő ingyen való kegyelméből osztogatja, miután magának eleget tett a Krisztusban. A midőn pedig azt kérjük Istentől, hogy úgy bocsásson meg nekünk, a mint mi is megbocsátunk embertársainknak, ezzel korántsem azt fejezzük ki, mintha nekünk jogunk volna a mások hibáit megbocsátani, a mi egyedül Isten joga; hanem azt, hogy a haragot, gyűlölséget s az elkövetett méltatlanság emlékéit kivetjük lelkünkéből. Ha ezt nem tesszük, akkor éppen az Isten haragját kérjük magunkra. Azt ne gondolja senki, hogy a másoknak való megbocsátás által kiérdemli az Isten bocsánatát. E szavak megerősítenek minket abban, hogy a milyen bizonyosan érezzük a másokkal való kiengesztelődést, olyan bizonyosak lehetünk bűneink bocsánata felől.

Az utolsó kérdés ez: „Ne vigy minket a kísértetbe, de szabadíts meg a gonosztól“. Azok, a kik hőt kérést vesznek fel az Úr imájában, ez utolsót két részre osztják. Kálvin igen helyesen egynek tekinti. Mert mi is tulajdonképpen a kísértés? Kísértések egyfelől a saját rossz indulataink, melyek a törvény áthágására ösztönöznek; másfelől kísértés minden olyan külső benyomás, a mi elvon Istentől. A kísértések kétfélék, ú. m. „jobbrol“ és „balról“ valók. Jobbról: a gazdagság, hatalom, méltóság stb., balról: a szegénység, gyötrellem, megvettetés stb. Arra kérjük tehát Istent, hogy ezeknek ne engedjen győzelmet felettünk, hanem inkább gondviselésével álljon őrt mellettünk. E minden veszélyen kívüli állapot a gonosztól megszabadítás, a melyet az ember Isten nélkül önerején el nem érhetne.

E hat kérdéshez járul a doxologia: „Mert tiéd az ország, a hatalom, a dicsőség“. Ez későbbi betoldás. A katolikusok ma nem használják. Kálvin szerint ez azt mutatja, hogy nem a mi érdemünkre alapítjuk kéréseinket, hanem Isten ama változhatatlanságára, mely szerint az ő országát, hatalmát és dicsőségét elvenni nem lehet. Az egésznek befejezése az „Amen“ szó, mely által „az égő vágy nyer kifejezést, hogy megkapjuk

azt, a mit Istentől kértünk és megerősítést nyer ama reményünk, hogy mindezek már részünkbe jutottak és bizonyosan meg fognak adatni, a mennyiben Isten ígérte meg azokat“.

Ime ez rövid tartalma az Ur imájának, melynek kiváló becsét kölesönöz az, hogy minden kétségen kívül, magától a Jézustól származik, a ki Kálvin szerint az „Istennek örökkévaló bölcsesége“ volt. Ebben az imában sem több, sem kevesebb nines, mint a mennyi minden ember szükségét kielégíti. Tehát ehhez sem adni, sem belőle elvenni nem szabad. Ez nem azt teszi, hogy szavaihoz és betűihez kell ragaszkodnunk. A szellem a fő. Sok olyan ima van, a mi más szavakkal ugyanezt a szellemet fejezi ki. Azonban ez mégis annyira szabatos, hogy ennél jobbat kigondolni senkinek reménye nem lehet. Sőt ez az ima megtanít arra, hogy milyenek legyenek általában imádságaink. Figyelmeztet ugyanis arra, hogy ne szabjunk Isten elébe bizonyos törvényeket és feltételeket, hanem bizzuk az ő akaratára, hogy mindent úgy és akkor tegyen, a mint és a mikor akarja. Mindig az legyen imánk vezérfonala, hogy az ő akarata legyen meg. Az ilyen ima legfőbb vigasztalásunk az élet nehéz megpróbáltatásai között.

A mi végül az imádság idejét illeti, nem árt, ha a saját érdekünkben bizonyos alkalmakat vagy órákat választunk. Azonban legyen távol az ilyen órától minden babonás képzelődés, különösen legyen távol az a gondolat, hogy amaz órákban lerót-tuk Isten iránt minden tartozásunkat. Az ima-órák semmi egyébbre nem valók, minthogy minket időnkint figyelmeztessenek és ösztönözzenek az imádkozásra.

Ezekben mutatjuk be Kálvinnak az imádságról és az Ur imájáról való nézeteit. Meg van a szoros kapcsolat az ő általános vallástana és imafogalma között is. Azonban mégis úgy tetszik, hogy ez utóbbinál sokkal több szabadságot engedett meg magának s így a kívánt magaslatra is fölemelkedett. Leszámítva amaz áthidalásokat, melyekkel imafogalmát többi tanaival összekötni igyekezett, a melyek szorosan véve amugy sem tartoznak imafogalmához: elmondhatjuk, hogy az imádkozásra olyan törvényeket állított fel, melyek a keresztény imával összhangzanak.

VÁRI ALBERT.

„Az idealismus“ a vallásról.

„A valódi kereszténység fölül áll minden felekezetiségen. Abban a felekezetiiség lehetetlenség; ott minden egyező. A kereszténység nem theologia, hanem vallás és pedig absolut vallás. A kereszténység az az isteni öntudat, mely volt a Krisztusban és e krisztusi kereszténység egyetemes. Egyetemessége onnan van, mert erősíti a többi vallások positiv oldalát s tagadja tagadásait“. Egy angol írónak¹ e szavai méltó kifejezői a vallás magasztosságának, „isteni“ voltának. Tehát absolut, máshoz nem viszonyítható, egyébtől nem függő s létokát magában bíró drága kincs jutott nekünk osztályrészül a keresztény vallásban. Vajjon miként bánt el az emberiség e kincsével a múltban?... Forgatva a történelemnek messze multat előnkbe rajzoló lapjait, bár több helyen fel-felvillan az „isteni öntudat“ fénye, mely áthatotta a társadalmi öntudatot a vallásos érzés ébrentartása érdekében, de ott van mindig, mint kísértő rém, gyilkos sötétség ártó réme, a fény ellensége, az égi szellem káromlója, feltja — a theologiai szörszálhasogatás, a felekezeti viszály tisztátalan szelleme is. Avagy nem „az isteni öntudat“ föltételelességének, viszonzosságának, tehát az absolut vallás alásülyesztésének tényeiről beszélnek-e hozzánk oly hosszú százévek során át Róma hierarchiai absolutismusának művei?... Nem a felekezetek theológiájának mulandó és részrehajló felfogásait, féktelen vad és kegyetlen kitöréseit, józanságot és világosságot megvető, de békét, vagyont, életet, hazát feláldozó szenvedélyek és indulatok háboruit hirdeti-e a középkor inquisitiójának véres, borzasztó százada?... A ker. emberiség a vallásban nyert drága kincsét — mit azon az emelkedett és minden pártokon felül álló színvonalon, melyen a Krisztus tanítása szerint állania kell, föntartani nem birt — vagy még máig sem ismerte meg, vagy gon-

¹ Payne Alfréd: „Az igaz vallás“. (Unitárius kis könyvtár. I.)

datlansága miatt a felekezetiiség örvényébe ejtette; legalább ezt beszéli nekem a jelenkor vallástörténelme feletti vizsgálódásból levont következtetés.

Mit tapasztalunk?... Szellemi életünk cselekvéskörében két elv küzd szüntelenül az érvényesülésért: a *tekintély* és *sza-badság* elve; két világhangulat: a synthetikus-idealismus s az analytikus józan realismus. Egyszer az egyik kizárólagosságára esküszünk, máskor a másik zárja ki amazt. Egyszer az egyik eszmefaj a csodatevő hatalom, máskor a másik. De akármelyik legyen az uralkodó, az minden más érzés érvényesülését elnyomja. Így van ez az állam és társadalom minden örállomásán: a politikában, a törvényhozásban, a tudós szobájában, mint a művész műtermében. Meg van az egyházi élet mezején is. Most a szabadság érvényesül a tekintély rovására; majd a tekintély a szabadság kárára. Az első esetben vannak felekezeti ütközetek, mert a hívő félti lelki valóságát a szabad vizsgálódás eredményeitől. A másodikban, mikor a tekintély uralkodó, veszedelmesen félreismerik a vallást, születnek a dogmák, melyek fölött nem szabad vizsgálódni, s a vallás-rendszerek, a theológiák azokban kövülnek meg; a tekintély hozzáférhetetlenné magasodik s az esetleg megcsorbitott zsarnoki hatalom érzéséből keletkezik az elnyomatás. E jellemző két bizonyíték mellett, melyek minduntalan szemünkbe ötlenek, lehetetlenségnek tartom, hogy amaz állításom, miszerint az emberiség általánosan szólva vagy félreismerte a vallást, vagy kellőleg meg nem becsülte — nem igazságot, valót jelentene.

Bodnár Zs. e folyóirat lapjain már méltányolt kiváló gondolkodónk, ezekkel a dolgokkal foglalkozva a maga érdekes bölcsészeti rendszerében az erkölcsi haladás törvényében adja magyarázatukat.¹

Nagy tudással mindenekelőtt a vallás keletkezését írja le. „A vallásos érzés — úgymond — az idealismus napjaiban támad. S minél idealistább valamely faj, annál sötétebb, rémesebb fogalma van az Istenről. S minél régibb valamely vallás, annál kegyetlenebb, zsarnokibb, embertelenebb“. A görögök, rómaiak, a zsidók vallása, ha nem is egyenlő mértékben — telve van ideális sajátságokkal. E kor történelme szívesen rendelkezésünkre áll, hogy ez állítás beigazolást nyerjen.

¹ L. Bodnár Zs.: „A vallás keletkezése és fejlődése“.

Rohanva fut az időnek árja; hullámai egymást nyomják, egymást cserélik föl; a hatalmas habtorlat a gyengébbet a mélységbe fordítja; a melyik alant van, majd fönn büszkélkedik s az emberiségnek szintén ily hullámos haladásában — beáll a kereszténység, *mint az ősidők rémségeiből kibontakozó realismus*... Jézus, a világtörténelem e bámulatos alakja jön s magával hozza a lelki függetlenség, a humanismus erényeit; magával hozza az emberiség boldogításának és a szeretetnek nagy eszméit. A nép a lelkesültségtől megittasultan fogadja az emberszeretet nagy prófétáját, útjára virágokat hint, annak jeléül, hogy az eszmék, melyeknek hirdetője, az evangelium, melynek édes szavú prédikátora — összhangban vannak az ő szíveik érzelmeivel. Azonban a realismus még nem győzedelmeskedhetett egészen. Jeruzsálem az idaelista zsidó vallás otthona nem volt alkalmas talaj arra, hogy az evangelium élő fája benne gyökeret verjen. Az eszmék harczosa szembe találja magát a fölfegyverzett renddel. Ellenci támadtak. Viszi gondolatait azért a Golgotháig. Vinnie kellett. Kényszerítették.

A kereszténység bölcsőjénél szerzőnk ennél többet aztán nem is időzik. Pedig óhajtanók, ha bővebben foglalkoznák az első százakkal. Mert ha valahol, úgy itt láttuk volna nagy hasznát az ideális és realis világnézetnek... A páli gondolkozásból kiemelkedő eszmék: Krisztus emberi volta, az emberiségért történt halála, szellemi föltámadása, visszajövedele és az úrvacsorához való külső és belső viszonya — a főbb levelekben; az apostolok két pártra szakadása; a synoptikus evangeliumok adatai; s a negyedik evang. logos-tana; az apokalypsisben életre ébredt mysticismus, mint realis sajátság; s a plátói philosophia taniránya, mint idealisabb jelenség; a gnosticismus és montanismus egymással szemben; Irenaeus, Tertullianus és Clemens nézetei ellenében, melyekből később a rationalis és supranaturalis nézetek fejlődtek ki s léteznek ma is egy vagy más nevezetek alatt — az arianismus theológiája: mind-mind érdekes tünetei lennének az emberi szellem leszállásának, vagy fölemelkedésének, völgynek esése vagy hegyre szökellésének. S esetleg fényt vethetne az új-testamentumi iratok keletkezési idejére is a különböző tanirányok alapján.

Mégsem teszi. Hanem ahelyett az 5-ik száz kereszténységének vizsgálatánál veszi föl a megszakadt fonalat. Ez már

erősen idealistikus százév. S a hullámnak óriási ivében látjuk a rajongásnak számtalan jeleit, a chiliasmus, az utolsó ítélet, végcatastrophá borzalmas hitét — a 11 százig. Az „idealizmus“ hulláma itt újra szállóban van a skepsissel, az eretnekséggel, a rationalismussal, majd ismét emelkedőben — a 14-ik és 15. százévv.

Mint realistikus jelenség következik a reformatio. Az újjázülemlő korszak, melyben a vallásos emberiségnek igazabb jellegű lelki változatai új hullámukat vetik. A magát kiélt katolicizmus után a lelkiismeret és értelem viszik a mélyre az idők hullámát. Csak úgy omlott alá a szívekből az események zuhatagja... Ha addig az élet minden nyilvánulásaiban, minden intézményeiben a tekintély, az egyház keze vezette az irányvonalat, egyszerre mintha megfordítva állna a dolog, a fensőbb-ség iránti idealistikus gondolkodás helyébe a józan értelem lépett. Ha addig a hierarchia oltára előtt hajolt meg a világ szolgailag, vakon, s úgy látszék, hogy minden út Canossába visz, melynek iránya az igazság-keresésben a tekintély elleni merénylet: most már inkább az egyháznak kell a liberalizmus ajtaja előtt vezekelni. Ha addig egyedül Róma osztogatta az idvességet, s szórta átkát az ellenvéleményűekre, s az embereknek azt kellett hinniök, a mi a pápai bullákban előíratott: most egyszerre a pápai bullának Luther által megégetett tűzéből támadt fénysziklák világítják meg a klerus viselt dolgait; s a gondolat- és érzésszabadság evangéliuma hint égi világosságot a Krisztus tanainak zománczától megfakult lelkekre...

De aránylag nagyon rövid ideig tart a 16. százévv fel-lépő realizmus. Socinus, Blandrata, Dávid-Ferencz, mint a leg-realisabb irány képviselői alig érnek rá tisztázni hitelveiket, felmelegíteni a rideg calvinizmusban átfázott lelkeket, midőn egyszerre a tekintély-resignatio merev fagya dermeszti meg és végre befejezi a hangulat kört. Jelentkezik az ellenreformatio, Pázmány, a protestánsok üldözése, előbb a genfi reformator, „az idealista zsarnok“ eljárása, szóval a tekintély, a rend, a fegyelem, a hagyomány igába-törő uralma, hogy keresztül gázoljon a múlt évtizedek minden eszményén. S azután az „idealizmus“ teljes uralma a protestáns egyház terén is. S érdekesen világítja meg az „idealizmus“ circulusait az is, hogy leginkább a calvinizmus, mint „ideálisabb reformatus vallás“ látszik alkalmasnak hódításra az idealista magyar fajnál.

Ismét jelentkezni szerzőnk csak 1700. körül látja a realizmust. Azonban egy pár elpendülő accord, s már be is van fejezve. A százév közepén megindul az idealismus árama. . . . Baljóslatú jelek között emelkedik a tekintély koronázta hullám mind magasabbra. Kezdi fejét emelgetni a reactio is . . . Az encyclopaedisták előkészíték a talajt, az őrültségig fokozott zsarnokság kitörésre kényszeríté a dühöngő vulkánt — és megszülemlett a francia forradalom . . . Forrott az egyéni önérzet, kitört az érzelem zivatar, a fojtott tűz a lelkek kráteréből . . . De a mint vége lett a tömérdek rombolásnak, pusztulásnak, megint megindult a zárdai és vallási élet, a sok vérrel öntözött szabadabb eszmék elhervadtak és 1800 után a katholicismus uralkodik. A világ a guillotine mellől „idealismusra“ lendült.

Csak a 19. század második tizévében kezdődik újra a realizmus, a szabadságban örvénylő lelki állapot. Ekkor kezd bomlani újra az addig megkötött haladás Ariadne-fonala. A protestans vallás, melyet 1815-ben is még lenéztek, megvetettek és bomlottnak mondtak, egyszerre emelkedik eszményi lendülettel a magaslatok felé . . . Egy Strausz, Kuenen és a többi munkája, hogy óriási sikert ér, ennek tudható be. Hibáztatják mindenfelé a katolikus egyházat. Az idő értelmesebb theológiát teremt. A theologia nem áll vak szolgájául az egyháznak, hanem szolgálja az igazságot; ostromolja a betű orthodoxia bástyáit; kimutatja, hogy a hit tévúton jár; szétéri az elmerabságának lánczait s fennhangon kiáltja: „*több világosságot!*“ A vallás és philosophia nem élnek tovább egymástól elszigetelten, hanem egészséges kölcsönhatásban s áthat mindeneket az igazság, hogy: „*az ész is Isten ajándéka, melynek józan használatától az Isten szava nem tarthat soha!*“ (Fáy A.)

1850. előtt módosul ismét, bár halványan az emberiség érzése, gondolkozása. A hullámvonal esése utat nyit az emelkedésnek. A lelki újjászületés a halálnak. Erősebb lesz a katholicismus. Dogmává teszi Szűz Mária szeplőtlen fogantatását. 1864-ben kiadja a *Syllabust*. 70-ben az eddigi összes civilizációt kárhoztatja. Az idők árjának e fordulása ma is tart. S elkezdve a kínai boxerektől mindenütt látható, a hol csak ember lakik . . . Kisértetek, lélekmegjelenések s más telepathicus jelenségekben, s abban a sereg törvényben, mi az indivi-

duum elnyomására szolgál . . . Egyszóval a mai napok életnézete még korántsem alkalmas arra, hogy a lelki szabadság kovásának, az „idealismus“ ellen küzdők eszméinek anyagául szolgáljon . . .

Idáig Bodnár . . .

Valóban az ő törvénye mellett kézzel fogható bizonyítékok szólnak napjainkban. Ma kedvező szél lengeti újra azt a lobogót, melynek katonái előjoggal látszanak rendelkezni arra, hogy üldözzenek s másoknál lélekvásárt üzzenek. Ma a vezető fonál újra a hivatalos egyház kezébe van átszolgáltatva, a fagyosan nagyszerű bálványozása divatba jött; s a mint nyiltan, nem jelentéktelen helyről van kijelentve: „a katolikus közvélemény elveinek érvényesüléseért teljes erővel fogja dönteni a törvényhozás kapuit“¹

Az Immaculata-jubileum alkalmából arra kéri a Szűz Anyát, vegye oltalmába azokat is, a kik tőle elfordultak, hogy a regnum Marianum ismét erős, egységes legyen.² Tánadják „a tagadás hiveit“, s buzdításul hangoztatják, hogy ha ellenfeleik áldozni tudnak „a rossz ügyért“, az áldozatoktól ők sem riadhatnak vissza.³ „Kilépnek immár dermesztő lethargiájukból. A katolicismusnak államfejlesztő hivatása van és ezért hatalmasnak, tekintélyesnek kell lennie. De ez csak akkor lehet, ha eltudja sajátítani a hatalomnak azt a mértékét, a mely őt joggal megilleti“.⁴

A lourdesi szűz újra csodákat mivel a modern Babylonban is. Csodás kegyelme forrása újra gyógyító. Meggyógyított egy hitbuzgó leányzót. S az ájtatos hivek serege boldognak érezé magát, ha ruhája szegélyét érinthette . . .

Loretóban, mint egy jeles írónk⁵ csak nemrégiben leírta, bucsújáró hely a ház, mely „valóban Názárethben vala“. Angyal-szárnyak hozták. Benne született Mária s benne jelent meg az angyal is neki. Pásztorok látták a házat a tenger tüköre fölött lebegni s a babérfák áhítatosan hajták le fejeiket. Megvan benne ma is a térdeplő, hol Mária az angyali üdvözlés pillana-

¹ Gr. Zichy Nándor.

² Mailáth Gusztáv.

³ Boromissza, pápai praelatus.

⁴ Gr. Zichy János.

⁵ Gr. Vay Sándor.

tában térdepelt. Megvan a tűzhely, melyen étket főzött a názarethi „égi rózsá”.

Párisban egy nő szabadon hirdeti, hogy az ő gondozott halottjai testben támadnak föl, mire találóan fűzi a kommentárt leírója (Tóth B.), hogy t. i. „a babona sötét őserdője fűdi ezt a világot, s a gyászos mappán ritka a fehér petty: az irtvány”.

S mindezekután ki csodálkozik, ha ma a megkönnyebbülő lelkek rebbenése szinte érezhető, midőn kitűnik, hogy a katholicismusnak, mit idáig szüntelen hirdettek, a tudományyal már nem kell „kiegyezni”; mert anélkül is szép napokat fog látni. S ki ne ismerné, mi a kedélyeket némelykor foglalkoztatja, hogy több illeti a tekintélyből az egyházi-hatalmat, mint eddigelé? . . .

Pedig ma meggyőződés *nincs*. A mi van, az *vakhit*. A Silóám tavának vizével nem mosdott vaké. De hogy ez is mire alkalmas, s hogy ez is fentarthatja a roskadozó épületet, im’ itt a nyílt példa napjainkban . . . A szokás hatalma uralkodik millió szíven. Kinek nem hite többé az ó-hit babonája, a józan ész megtagadása, a lelkiismeret elnémitása, az szokásból, vagy pusztá közönyből megadással viseli az orthodoxia jármát. Kárhoztatja vallásának intézményeit, de büszkén vallja magát katholicusnak. Végrendeletet készít, hogy ravatalánál ne szolgáljon pap, de azért annak a vallásnak kebelében marad siríglan. Avagy a másik szélsőségbe esik. Neki a vallás *csak* a sötétséget kedvelő hatalom! Mert „az állam, mely a kath. klerikalismus előtt térdet- főt hajtott valósággal agonizál.” (Clemenceau.) Vagy éppen gondolkozás nélkül fogadja el a „szabad-gondolkozók” római kongresszusán általános helyesléssel találkozott véleményt, hogy „a vallás csupán vak bizalom, érzelés és valószínűtlenség, a nép képzelgése, mely összhangban van a papokkal és a dogmákkal. A miben két tévedés van. Az egyik, hogy nem tud különbséget tenni a katholicismus és a kereszténység között. A másik, hogy nem tudja megvonni a „szabad-gondolatnak” azt a korlátot, melyen túl a legnagyobb jó is rosszszá, a legnagyobb áldás átok kútfejévé s a szabadság teljes zsarnoksággá lehet és szokott is lenni. A világosság elvakítást szűl, a napfény virágot színez és a szövetnek kiveszi a színét . . .

Nézetem szerint a helyzet kulcsa e téren a vallás mivöl-

tának minél tisztább ismeretében és minél maradandóbb tudatában áll. A baj kútforrása a vallási öntudat öntudatlansága.

Mi a vallás? . . . E kérdés fölött általánosságban s nagy területen még sűrű homály 'lebeg. Ismereteink változnak. S ez ismeretekkel együtt változik az Istennel való viszonyunk is. Az ember mindig a maga képére teremti Istenét. „Minden kornak van Istene.“ Az idők szellemének szárnyesapásai, a sokféle mozgalom nem suhanhatnak el nyomtalanul a vallás kánonai fölött sem. Súlyos átokként ólomsúlylyal nehezedtek a vallás és tudomány közötti ellentétek az emberiség sorsára időközön keresztül; sokaknak az a meg-megújuló törekvése, hogy a vallásnak romjain építsék föl a közjóllét hatalmas épületét . . . Az emberi tudásnak végnélküli a rovása a tévedések tábláján . . . A félek, a vad, a mívelt, a böles különbözőképp imádja s imádta Istenét örökké! . . . S mindezekből kifolyólag úgy véljük, módosul a vallás is! . . .

Pedig másképpen van! . . .

Fejlődik a dogma az idők folyamán, de a vallásban nem tehet kárt még az egységben látás vak idealismusa sem! Módosul a vallásos érzés kifolyása, megmarad és megáll a vallásos érzés területi épsége, mert egyre fejlődnek mindama tehetségeink, melyek megvédelmezik. Sokfelé elágazik a vallásos rendszer, de a vallásban hiában keresünk ilyesmit, az *egy*. Halad a maga tanaiban, de megmarad igazságaiban, biztonságában, mert az Istennek szeretetéből fakad. Fokozatosan fejti ki a hitnek tételeit, de lényegileg hozzáférhetetlen. Árnyékot vethet rá az elme téves magyarázata, de benne ragyog az igazság napja. Megsemmisülhet hitformája, de örökösnek marad kútfeje, mert abból táplálkoznak a humanitás és köztestvériség nagy elvei. S a mi kiváló: az emberiség folytonos nevelésének és művelődésének ténye a vallás munkája. Lehet harc és háború a káték tévedése ellen; de nem lehet az igaz vallás ellen, melyből érzés, gondolat és lendület fakad, mert ennek eszméi messze túláramlanak a megkötött hittételek határgátjain s beszáguldozzák a költészet és bölcsélet birodalmát. S míg úgy látom, hogy a legkissebb főreg mozgása is az örök-eszme életét hirdeti, addig hiszem, hogy a vallásnak lenni kell . . . Egyszóval, míg az emberi szeretet szivünk sajátja lesz; míg egy accordot nyer tőle életünk; míg lesznek vágyaink; s hevülésben lesz merengő

lelkünk; míg jó leendő eszményeket szívünkhez kapcsolni: — addig a vallás „mint a mennyei iránt való gyermeki szeretet”, (Channing); „mint az örök üdvösség tudománya, a halál-nak és boldogságnak költészete, az Istennek, e mindenek felett való erőnek dicsősége” (Eötvös k.); „Istennek hatalma az ember szívében, annak megszentelésére”, (Zschokke); „mint a boldog-talanok vigasztalása, a vágyak kielégítése”, (Tocqueville); mint „oly valami, a mihez az ember hű, a miért él és hal; a legnagyobb erő, a legszentebb, a mit ismerünk; egy szüntelen való vágyódás a végtelen és tökéletes után”, (S. M. Crothers): addig a vallás, mint ilyen lenni fog!... Útat tör magának az elfásult lelkek gondolatai között, a változások lázas atmoszféra alatt és színes szárnyakkal szárnyal az ideális világ panorámáját nyitva meg!... „Felemeli gondolatunkat, szívünket, vágyainkat és igaz reményeinket kellő magaslatra. Megtermékenyíti azt a közös talajt, melyben a lélek többi tehetségei gyökereznek; s mihelyt érinti, azonnal kikelnek, növekednek és erősbülnek. Fölébreszti a haladás benső erőit s tevékenységre indítja. Parancsolja, hogy legyünk tökéletesek, mint mennyei Atyánk tökéletes. Kötelez, hogy e célra törekedjünk, s bár tudjuk, hogy el nem érhetjük, még sem engedi meg, hogy az örök-munka bevégezésének lehetetlensége az el nem-kezdés vagy abba-hagyás mentsége gyanánt szolgáljon”. (Hj. Coquerel A.)

Igy állván a dolog a vallás felől, a vallási tudat öntudatos egyéneinek szép feladat jut. Legyen bármilyen az idők árja, legyen még gyilkosabb fonákság a százév kulturája és egyházi tanai között; üssön még nagyobb réseket a radikálizmus az egyházi és vallási elvek testén; legyen még sűrűbb az emberek szemén a fátyol, hogy annál tündöklőbb fényben ragyogjon a korcs „idealizmus”: a vallási öntudatnak, erejéhez képest, mind több-több szerepének kell lenni az eljövendő idők végtelenéig; mind nagyobb felelősségnek érzetével kell hogy figyelmeztessen a vallási élet tévedéseire, bűnére. De ehhez erő, érdeklődés és kitartás kell! Erő, hogy kiűzessék a vallási élet teréről a kontárok uralma. Érdeklődés, hogy áljelszavak ne kerülhessenek be a közvélemény uralmába. És kitartás, hogy megmunkáltassék a talaj; de nem a vallási üldözések kiomló vérétől, hanem a „realizmus” benső melegétől legyen termékeny... És hogy

az igaz kereszténység minden hű fia kitartson a küzdelemben mindaddig, a míg a jövő fejlődés iránya, férfiasan lelkes kora, tette törekvő lendülete valóban „az isteni öntudatból“ indul ki.

És ezzel be is fejezhetném, ha nem volna még egy, a mire visszatérjek. S ez az: hogy Bodnár szerint a realizmus diadala és az egy akol és egy pásztor „édes meséje“ tökéletesen egybeesnek. . . . Összeomlik akkor az állam, az egyház és család s csupán elszigetelt egyedekből fog állani a társadalom. . . . „Azt hiszem azonban — ugymond — hogy némi esaládi, állami és egyházi egység nélkül nem élhet meg az emberiség. Nemünknek ugyanis mindig eszményekért kell rajongania. Lelkesedés nélkül nincs élet. Már pedig ha eljutunk a realis gondolkodás végső individualismusához, elenyésznek az eszmények, nem lesz miért lelkesednünk, megszűnik az életkedv s beáll az életuntság, a mi egyenlő nemünk pusztulásával. Ettől azonban még jó messze vagyunk. A realistább fajok ugyanis hallatlanul szaporodnak és a hol csak lehet, a hol türhető az égalj, a hol megélhet oly realista faj, minő az angol, a német, az orosz, onnét kiirtja az idealista fajokat. Az idealista fajokkal leomlanak, gyöngülnek és elenyésznek orthodox vallásaik is. Legelőször a kath. egyház fogja megérezni a csapást. A mostani idealizmus ugyan kedvez neki, de a realis gondolkodás növekedésével nem állja ki a harczt az értelemmel és lassanként összeomlik csapásai alatt. Alighanem nationalis egyházakká oszlik szét nemzeti pápákkal“. . . .¹

Való, hogy rejtelmes fejlődésű a vallásos rendszer. . . . Talán a tekintély és vakbizalom és fanaticizmus fog vásárt ütni még sokáig a vallás szent épületeiben? . . . Talán a vallástalanság tüntető zsivaja fogja megzavarni az isteni rend uralma alatt való békés lakozást? . . . Talán szaporodni fog azoknak száma, kik azt vélik, hogy már minden gödröt ás a vallás hősi tetemeinek s készül is a sírítat, a római hős szava: „itt nyugszik; senki sem háborgatja!“ Talán a liberalizmus poraiból fog támadni a bosszuálló, midőn az egyháznak hatalom-szervezeti nyomorúságai miatt „előállanak nagy összeütközések“ . . . „És ez lesz a forduló pont!“²

¹ L. Bodnár: „A vallás keletkezése és fejlődése“.

² Eötvös Károly.

Akárhogyan is lesz, az az egy bizonyos, hogy az „idealismus“ jelenlegi régiói a törvényes fejlődésben nem idealisak; hullámát nem az evangélium *élő-vize* alkotja, hanem olyan, mint a sivatag folyama: homok fut medrében. . . . És, hogy a vallási élet-folyamatban *igazi idealismu-t* nem az idők következetesen változó hullám-törvénye teremti, hanem a benső erő, az isteni öntudat, az Istenhez vonzódás.

A szent írás mondja, hogy a vizek lelkemig érnek. Az idők árhjának hullámai is lelkünket érdeklik. S ha igaz, a mint egy kiváló politikus mondja,¹ hogy „a történelem irányzata ott dől el, abban a titkos műhelyben, a mely a milliók minden egyes tagjának elméjében, szívében, kebelében rejlik“: akkor a vallásnak, mint a lélek irányítójának, a lélek delejének minden balvégzete, (bár vonzó-ereje akkor is megmarad) éppen a lelkeken s az emberiség sorsán fog átgázolni; s mert a vallás az emberi természet minden részére hat, a lélek sebétől az emberi összhangzó cselekvő tehetség fog megbénulni két főerejével: az értelemmel és lelkiismerettel. . . .

Ha el vesszik e kettőt, az embert fosztják meg méltóságától! . . . Mig ellenben hagyják csak szabadon mozogni e két fő-erőt, az embervilág agy- és szivrostjain tör keresztül a drága pillanat, a mai „idealismus“-orgia után az istenítélet, hogy „az idealismus“ világnézletének a józanabb gondolkozás ássa meg sírját s a végszemmiség ítélete zugja el fölötte a „de profundis“-t.

BÖLÖNY VILMOS.

¹Gr. Apponyi Albert.

Egyházfőtanácsi gyűlés.

(Oct. 30—31.)

I. Ferencz József püspök megnyitó beszéde.

Méltóságos és Főtisztelendő Egyházi Főtanács!

Isten jóvoltából ismét egybegyűltünk, hogy egyházunk ügyei felett tanácskozzunk s annak előmenetelét böles intézkedések és határozatok által a lehetőleg előmozdítsuk. Mert fejlődés és haladás nélkül nincs élet, sőt a megállás is már hanyatlás vagy legalább hátramaradás.

Fejlődünk-e? haladunk-e? E kérdésen fordul meg tehát egyházi életünk bece és jelentősége. S nagyon szomorú dolog lenne, ha e kérdésre nem tudnánk magunknak legalább megnyugtató feleletet adni, ha kénytelenek lennénk beismerni, hogy egyházunk sehol, semmi irányban fejlődést, haladást nem tud fölmutatni. De én azt hiszem — s ezért áldom az isteni gondviselést, mert a mit teszünk és tehetünk, mindazt csak Isten segédelmével tehetjük, — áldom a gondviselést, hogy e tekintetben nemesak megnyugtathatjuk magunkat, hanem örömet is találhatunk egyházunknak bár lassu, de fokozatos fejlődésében és haladásában.

Nem megyek messze vissza a múltba, pedig ez reám nézve, aki ide s tova 50 év óta álllok gyenge erőmmel és tehetségemmel szeretett egyházunk szolgálatában, nagyon csábító lenne arra nézve, hogy kimutassam, minő különbség van egyházunk mostani és 50 év előtti állapota között. De, a mint mondtam, ide nem megyek vissza, csak a legközelebbi évekre hivatkozom. Avagy kollegiumunknak e szép és jól berendezett épületé, a melyet közelebbről a vallás- és közoktatásügyi Minister ur is meglátogatván, a felett legnagyobb elismerését nyilvánította, tanárainknak a multhoz képest minden esetre tisztességes helyzete, valamint lelkészeinknek is a súlyos anyagi gondokkal szemben némileg kedvezőbbé, legalább tűrhetőbbé vált állapota

és sorsa; az a tény, hogy mult évi főtanácsunk óta is több egyházközségünk romladozó temploma helyett részint újat építtethetett, részint nagy költséggel kijavíttathatta s e czélra a rendelkezésünkre álló alapokból évről-évre több segélyt nyújthattunk; legközelebből sz.-keresztúri gymnásiumunknál a 6-ik osztály felállítása — mindezek nem örvendető és lélekemelő mozzanatai-e a mi kicsiny egyházunk fejlődésének és haladásának?

De nemesak az anyagi, hanem a szellemi téren való haladásunk sem vonható kétségbe. Értem ez alatt különösen vallásunknak, hitnézeteinknek mind szélesebb és szélesebb körre való kiterjedését. Mert igaz ugyan, hogy ma is vannak, akik az unitárizmussal nem nagyon rokonszenveznek s így nem is szerethetik, de másfelől az is igaz, hogy hova tovább mind többen foglalkoznak vele s akadnak olyanok is, akik egyházunkon kívül is annak szívében nemesak helyet adnak, de szószólói is lesznek. Aki nemesak hazánknak, hanem a külföldnek egyházi irodalmát is figyelemmel kíséri, példát eleget fog erre találni.

Valóban hálátlanok lennénk az isteni Gondviselés iránt, ha nem ismernők el jóságát és kegyelmét egyházunk iránt; ha nem tudnánk örvendeni annak fejlődésében és haladásában s ez egyszersmind nem lelkesítene a további munkálkodásra. Mert a miket mondék, nem azért mondtam, hogy azzal magunknak tetszelegjünk vagy éppen dicselkedjünk, hanem, hogy egyházunk iránti buzgóságra és kötelességeink teljesítésére indítsanak. Mint az apostol mondotta volt: „Nem hogy immár a czélt elértem volna, hanem igyekszem, hogy azt elérjem“ — ez legyen a mi jelszavunk és mindennapi törekvésünk is. Igaz, hogy kevesen vagyunk; de ez csak egygyel több ok arra, hogy senki se álljon félre, senki se vegye le gondját szeretett egyházunkról, melynek kebelén nőtt fel s annak életadó hitforrásából táplálkozik. Ha mindenki hiven és lelkiismeretesen kiveszi részét abból a munkából, a mely egyházunk előmenetelében reá néz, ezután sem fogunk hátramaradni és szégyent vallani. Mert a győzelem sem mindig a nagy hadseregtől, hanem még inkább attól a lelkesedéstől függ, a mely ezt hevíti. Az is igaz, hogy gondterhes viszonyok között élünk. Az élet annyi teherrel nehezedik mindnyájunkra, hogy az egyház gondja könnyen

háttérbe szorulhat az olyanoknál, a kik annak valamely különös jelentőséget és becsét egyáltalában nem tulajdonítanak. De a kik szeretettel csüngnek azon, a kiknek életelve az Ur Jézusnak ama mondása: „Keressétek először az Istennek országát s annak igazságát”, azok a legterheesebb életviszonyok között is mindig kapnak időt és alkalmat az egyházért is tenni valamit s meghozni annak érdekében a magok több, vagy kevesebb áldozatát. Mert habár egyházunk fentartása s annak előmenetelére irányuló törekvésünk az újabb időben jelentékeny erőforrásokhoz jutott is azon alapítványokban s ezek között különösen b. e. Berde Mózsánk, reánk nézve igazán fejedelmi hagyatékában, a melyekkel ma Isten után rendelkezünk, habár ugyancsak az újabb időben az állam sem vonja meg tőlünk se segítő kezét; sőt az 1848. évi XX. t.-eziknek, ha nem is szó szerinti, de érdemileg végrehajtása munkába vétetvén, ezzel nekünk is kilátásunk lehet egyházi terheinknek némileg könnyebben leendő elhordozására; de mindezek mellett sem lehet és nem szabad önerőnket megzsibbadni engedni. Mert valamint az az épület, a melyet csak külső támaszfalak tartanak fenn, előbb-utóbb összeomlik: szintugy egyházunkat sem tartják fenn pusztán a külső támaszok, ha önmagában nincs ereje. S mint-hogy én részemről legnagyobb súlyt önerőnkre fektetek, azt óhajtanám, hogy tartsuk magunkat elődeink példájához s minden intézkedésnél, a melyet egyházunk előmenetele érdekében teszünk, vegyük számba erőnket s ne terjeszkedjünk túl azon, mint a mit alapos számításal megbírunk. Mérsékeljük vágyainkat és igényeinket. Ne akarjuk ma romlásunkkal is elérni azt, a mit holnap a nélkül elérhetünk.

A midőn ezek után atyafiságos szeretettel üdvözléném egyházi főtanácsunknak egybegyűlt tagjait, abban a reményben, hogy tanácskozásainkban ezúttal is az egyetértés, egymás véleményének tiszteletben tartása s a kölcsönös bizalom és testvéri szeretet hagyományos unitárius szelleme fog mindnyájunk felett uralkodni, — jelen főtanácsai gyűlésünket ezennel megnyitott-nak nyilvánítom.

II. Püspöki jelentés

(lásd közölve előbbi füzetben).

III. Az Egyh. Képv. Tanács jelentése.

Méltóságos és Főtisztelendő E. Főtanács!

E. K. Tanácsunknak a múlt évben tartott zsinati Főtanács után teljesített munkálkodásairól teljes tisztelettel tesszük meg jelentésünket, a következőkről:

Az 1903. év augusztus havában tartott Zsinati Főtanács után E. K. Tanácsunk 12 rendes és 1 rendkívüli ülésen intézte egyházunk ügyeit. A Zsinati Főtanács azon határozatait, melyeknek végrehajtása az E. K. Tanácsra lettek bízva, a Székelyegyleti Takarékpénztár csődügyével kapcsolatosan megindított vizsgálati ügy kivételével, melyről a kiküldött bizottság még nem adta be jelentését, mind elintézését nyertek. A különböző bizottságok, valamint a tisztviselők kötelelességeiket lelkiismeretes buzgósággal teljesítették.

Az E. K. Tanácsi irodát az E. K. Tanács megvizsgáltatta egyszer, a főtisztelendő Püspök ur megvizsgálta többször. Az ügykezelés rendben találtatott.

Az egyházkörökben az esperesi vizsgálatok megtartattak. A beterjesztett jelentések tanúsítása szerint, a vallás-erkölcsi élet általában megnyugtató. Az áldozatkészség jeleivel csaknem mindenik egyházközségben találkozunk. Igazolja ezt azon öröndetes eredmény, hogy egyházunkban az évi kegyes adományok és teljesített közmunkák értékének összege: 23320 K. 14 fill. Világi hiveink buzgó érdeklődéssel vesznek részt az egyházi ügyek intézésében. A belső emberek egymás közt és hiveikkel békességben élnek. Egyenletlenség csak pár helyen fordult elő.

A vagyonkezelés egyházközségeinkben kevés kivétellel kellő takarékoszággal történik. Esperesi afiai a felügyeletet kellő szigorral gyakorolták s E. K. Tanácsunk is a szükséges intézkedéseket minden esetben megtette.

Az egyházközségek ingó vagyonállapotáról a következő jelentést van szerencsénk beterjesztetni:

I. Püspöki vizsgálat alatt álló egyházközségekben az 1903 év végén összes vagyon: 328628 K 70 fill.

II. A kolozsdobokai egyházkörben, az egyházközségekben összesen 10054 K 98 fill.

III. Az aranyos-tordai egyházkörben, az egyházközségekben összesen 198019 K 98 fill.

IV. A küllői egyházkörben, az egyházközségekben összesen 37083 K 8 fill.

V. A marosi egyházkörben, az egyházközségekben összesen 119736 K 77 fill.

VI. A sz.-kereszturi egyházkörben, egyházközségekben összesen 139495 K 78 fill.

VII. Az udvarhelyi egyházkörben, az egyházközségekben összesen 102411 K 39 fill.

VIII. A felső-fejéri egyházkörben, az egyházközségekben összesen 15009 K 59 fill.

IX. A Duna-Tiszaamenti egyházkörben, az egyházközségekben összesen 14580 K 10 fill.

X. A háromszéki egyházkörben, az egyházközségekben összesen 218318 K. 17 fill.

Kongrua utaltatott lelkészeink részére az 1904 év I-ső felére: 51372 kor. 82 fill, II-ik felére 48919 kor. 19 fill. Együtt 100.292 korona 01 fillér.

Az 1904. évre segédlelkészi átalányba utaltatott 2000 korona.

Egyházi államsegély az 1903. évre pótlólag utaltatott: 10,000 korona. Az 1904. évre egyházi államsegély 36000 korona lett kiutalva.

Az egyházi alapok gyarapítására az 1903 évre is utaltatott: 15800 kor. államsegély. Az 1904. évre még nem lett kiutalva ily ezimen átalány. Kolozsvári főgymnásiumunk szertárai fejlesztésére felterjesztett kérésünkre, a vallás- és közokt. Miniszter ur 1800 kor. rendkívüli államsegélyt volt kegyes adni, mely összeg a szertárak fejlesztésére felhasználtatott.

Székely-kereszturi gymnásiumunk fentartására az államsegély 1904. évre 9000 koronára lett emelve.

Tanítói évötödös korpótlék utaltatott: József Dénes domboi, Nagy János haranglábi, Tóth Károly nyárad-szentlászlói, Bartalis József csikfalvi, Máthé József martonosi, Katona Sándor sz.-kereszturi, Ince Dániel magyar-zsákodi, Nagy Ferencz én-laki, Péter József tordátfalvi, József Mihály ravai, Miklós György szentmihályi, Kisgyörgy Tamás, Tana János és Albert Lőrincz böloni, Kádár Sándor sepsi-köröspataki, Benedek Mihály hódmezővásárhelyi tanítók részére. — Dr. Boros György papnevelő intézeti tanár 5-ik évötödös korpótlékába: 200 korona, Nagy József elemi tanító I-ső évötödös korpótlékába pedig 100 koronát utalt ki E. K. Tanácsunk.

Albert Dénes volt jószágigazgató és néhai Ulár Pál pénztári ellenőr afiai óvadékai a pénztárból kiadattak.

Nagy Lajos sz.-kereszturi gymn. rajztanárnak, a rajz tanárok részére Budapesten rendezett szünidei tanfolyamon részvétel és czéljából 100 korona, hasonló czélból tanulmányuti segély ezimen Nagy Gyula főgymn. rajztanárnak szintén 100 korona lett adva.

Évközben rendkívüli segélyben részesítették a Báró Balácsy-alap rendelkezés alatt álló részéből a bőződ-köröspataki

és sárdi egyházközségek, Dombi Géza b.-kőrispataki és Régeni Áron kolozsvári tanítók.

Néhai nagyjóltevőnk, Berde Mózsá alapítványából a főgymn. tanárok jutalmazására rendelt 1000 korona jutalomdíj az 1903/4. tanévre Péterfi Dénes tanár afiának kiadatott.

A M. Farkas Sándor alapból a 100 korona jutalomdíj 1903/4. tanévre Balázs András hódmezővásárhelyi lelkésznek utaltatott ki.

Péterfi Zsigmond nyug. vasuti igazgató ur, a főtiszt. Püspök úr nevére tett alapítványát, ez évben is 50 koronával gyarapítván, a püspök úr névnapja alkalmából, E. K. Tanácsunk az adományozónak jóindulatu adományáért köszönetét fejezte ki, s a pénzt a közpénztárba beutalta.

A régi osztálytársak gyűjtőbizottsága konv. kedvezmény céljára az 1903/4. és 1904/5. tanévben is 100 koronát adott be, mely összeg a konviktusi pénztárba beutaltatott.

A papnevelő intézet I-ső éves hallgatóinak benyújtott kérésükre, a Channing műveiből és a Benczédi Gergely által írt „Berde Mózsá életrajza” cz. műből ingyen, a Jakab Elek által írt „Dávid Ferencz Emléke” cz. műből pedig kedvezményes áru példányok adattak.

Özv. Bulyovszky Gyuláné urnő által a kolozsvári „Mária Valéria” árvaházban unitárius árvák részére létesített 2 alapítványi helyre az árvák elhelyeztetek.

Dr. Wlassics Gyula volt vall.- és közokt. Miniszter ur E. K. Tanácsunkkal tudatva miniszteri állásáról való lemondásának a király ő felsége által való elfogadását s állásától való fölmentését, E. K. Tanácsunk válaszólag, megleghangu iratban fejezte ki hálás elismerését és köszönetét, egyházunk iránt hivatali állásában tanusított jó indulatáért.

Dr. Berzeviczy Albert vall.- és közokt. miniszterré, Tallián Béla úr földmívelésügyi miniszterré történt kineveztetésüket tudatván E. K. Tanácsunkkal, E. K. Tanács részéről üdvözlő irat küldetett.

Iszlay Márton kolozsvári énekvezér afiától az általa kiadott egyházi énekgyűjtemény megmaradt példányai megvásároltatnak s egyházunk nagy könyvtárában elhelyeztetvén, árusításuk Pálfi Márton könyvtárnok afiára bízott.

A kolozsvári kollégium természettani szertárából a régi, használaton kívül álló műszereket az Országos Metreológiai muzeumnak átengedte E. K. Tanácsunk, valamint átengedte az Erdélyi Muzeum részére az új kollégium helyén állott épületekből kikerült régi feliratok köveket.

A vallás- és közoktatásügyi Miniszter úr 53845—1903. sz. alatt küldött azon értesítése, hogy a korondi egyházközség kepevátsági ügyében addig nem dönthet, míg a Székelyegyleti első takarékpénztár esődügyé befejezést nem nyert, miután a kepe-

váltság alapjául szolgáló tőkék ott lettek elhelyezve, megfelelő utasítás mellett közöltetett az egyházközséggel.

A br. Orbán Balázs hagyatékának a „Szejké“ fürdőre vonatkozó részére az örökösökkel egyezség kötöttetett s a gyámpénztárilag kezelt összegből sz.-kereszturi gymnasiumunknak 6760 korona kiadatott.

A Berde Béla által egyházunkkal szemben folytatott per befejezést nyert.

Molnár Sándor jogtanácsos a fia egyházunk peres ügyeinek állásáról jelentéseit rendszeresen beadta s E. K. Tanácsunk az erre vonatkozólag szükséges intézkedéseket megtette.

Dr. Barabás Abel főgymn. h. tanárnak betegség okán hosszabb, dr. Nyiredi Géza főgymn. r. tanárnak, valamint dr. Szolga Ferencz kereszturi r. tanárnak rövidebb időre szabadság adatott.

A Főtisztelendő Püspök úr a kezelése alatt levő „Dávid Ferencz“ és „Ezredévi alap“-ról számadásos jelentését megtette s azok jóváhagyólag tudomásul lettek véve.

E. Főtanácsunknak 183—1902. Főtan. szám alatt, Toroczkó-község segítése érdekében a kormányhoz intézett felíratra vonatkozólag, a Földmivelésügyi Miniszter úr azon értesítése, mely szerint intézkedett, hogy Toroczkó község is bevonassék a székely akezió keretébe, tudomásul vétetett.

Az 1848. évi XX. t.-cz. alapján 397423 korona évi államtartó tárgyában, a Miniszterelnök és a Vall. és közoktatásügyi Miniszter ő Nagyméltóságaihoz felterjesztés intéztetett.

Az országos közalapítványi Ügyigazgatóság felkérésére, a Berde Mózsá hagyatékára vonatkozó alapítványi szabályzat elkészítettén, az ügyigazgatósághoz felterjesztetett.

A kolleg. igazgatóság felterjesztésére, hogy a szegénysorsú tanulókon könnyítve legyen, egyelőre kísérletképen engedély adatott arra, hogy az olyan tanulók, a kik fél konv. kedvezményben részesülnek, azonban a fél kedvezményt kiegészítő összeget megfizetni képtelenek, félkedvezményükért csak ebédet kapjanak s a mennyiben ezenkívül reggelire és vacsorára egy-egy cipőt kívánnának, azt havonkénti részletekben is fizethető évi 20 korona lefizetéséért megkaphassák. Ennek megfelelő kedvezmény engedélyeztetett az 1/4-ed konv. kedvezményt élvezőknek is.

Kuncz Elek tankerületi kir. főigazgató, mint kormányképviselő meglátogatván kolozsvári és székelykereszturi gymnasiumunkat, a vall. és közokt. Miniszter úrhoz felterjesztett észrevételeire, melyek 18768—1904. szám alatt E. K. Tanácsunkkal közölve lettek, a szükséges felvilágosítások megadtak a Miniszter úrnak.

A kolozsvári kollegiumhoz az 1904/5 tanévre felügyelőknek kinevezettek : Derzsi Zoltán tanárjelölt és Raffaj Károly papjelölt.

Uzoni Imre tanárjelöltnek tanulmányai befejezhetése végett 200 korona költsön adatott.

A belső emberi nyugdíj pénztár és a kongrua pénztár kezelése Végh Mihály egyh. és püspöki titkárra bízott.

A b. e. nyugdíj-pénztár ellenőrzése Benczédi Gergely köz-pénztárnok afiára bízott, ki azt minden díj nélkül volt szíves elvállalni.

Csegezi Károly csegezi nyug. tanító afia elhalálozván, nyugdíja beszünttetett s nyugdíj hátralék tartozása töröltetett.

A belső emberi nyugdíj-intézetbe felvétettek: Antonya Mihály, Ürmösi József, Gál Miklós, Balázs András, Sándor Gergely, Katona Ferencz, Kovács István, Kovács Lajos, Kelemen Sándor lelkészek.

Erdő eladásra engedély adatott a martonosi, bölöni, korondi, bágyoni és nagy-solymosi egyházközségeknek.

Építkezés és javításokra engedély adatott: nagy-ernyei egyházközségnek templom építésre, dicső-szent-mártoni egyházközségnek toronyjavításra, mészköi egyházközségnek templom és toronyjavításra, bölöni egyházközségnek tanítói lak építésére, dévaványai egyházközségnek iskola építésre, ádámosi egyházközségnek templom és toronyjavításra, homoród-szent-mártoni egyházközségnek torony fedetésére, csegezi egyházközségnek kántori lakás, ürmösi egyházközségnek harangozói lakás építésre, homoródmási egyházközségnek templomi karzat készíttetésére, Aranyos-Rákoson a lelkészi telken esűr építtetésére.

Adás-vevési és cserévasári szerződések jóváhagyattak: az iklandi, füzesgyarmati, m.-vásárhelyi, szőkefalvi, homoród-szentpéteri, csegezi, csókfalvi, sepsi-szent-királyi és deésfalvi egyházközségeknek.

Egyházunk pénztárából költsön adatott a felső-szováthi egyházközségnek 590 kor., a Dávid Ferencz alapnak a főt. püspök úr kezelése alatt levő részéből a dévaványai egyházközségnek 1000 kor.

Költsön felvételre engedély adatott: a szőkefalvi, nagy-ernyei, marosvásárhelyi, tarcsafalvi, szováthi egyházközségeknek.

Végül tisztelettel jelentjük, hogy a tanügyek és a gazdasági ügyekről külön részletes jelentések fognak tétetni a Méltóságos és Főtisztelendő E. Főtanács elé.

Ezekben volt szerencsénk évi jelentésünket megtenni, teljes tisztelettel kérvén a Méltóságos és Főtisztelendő E. Főtanácsot, méltóztassék jelentésünket jóváhagyólag tudomásul venni.

A magyarországi Unitárius Egyházképviselő Tanácsának Kolozsvárt, 1904. évi október hó 19-én tartott üléséből. Ferencz József, unitárius püspök. Végh Mihály, egyh. és püspöki titkár.

IV. Elintézett ügyek.

Végh Mihály egyházi és püspöki titkár, a ki egy évig ideiglenes minőségben teljesítette a titkári teendőket, az E. K. Tanács ajánlatára véglegesen megválasztottnak nyilvánított ki, a részére E. K. Tanácsilag már kiutalt fizetésekkel.

Sárdi Lőrincz pénztári ellenőr, állásában 1905. évi jan. 1-től számítandó 5 évre 1600 korona évi fizetéssel megerősített.

Lőfi Áron háromszékköri esperesnek lemondása az esperességről, hajlott korára való tekintetből, 24 évig folytatott esperesi buzgó munkásságának méltányoló elismerése mellett elfogadtatott s az esperesi állás betöltésére szükséges intézkedések megtétele az E. K. Tanácsra lett bízva.

Bejelentettek a következő alapítványok: Dr. Nyiredy Géza főgymn. tanár nevére Rosenberg Rezső és Renner Márton által tett 200 korona. A kolleg. igazgatóság által néhai Mózes András tanár emlékére gyűjtött 823 kor. 66 fill. A sz.-kereszturi önszegélyző népbank által a sz. kereszturi iskola részére „kirándulási-alap” czímen tett 500 kor. Az 188 $\frac{2}{3}$ tanévben végzett ifjak 20 éves osztálytársi találkozás alkalmából készpénzben befizetett 414 kor. 30 fill. és ígéretben tett: 1510 kor. együtt = 1924 kor. 30 fill. a kolleg. konviktus javára. Sepsi-köröspataki Bedő Dánielnek a kolleg. konviktus javára tett és készpénzül befizetett 4000 kor. alapítványa. Az 1903. évi főtanács bizottságnak unitárius-nyomda létesítésére tett 122 kor. alapítványa.

A gazdasági bizottság jelentése 1903. év gazdasági viszonyairól jóváhagyólag tudomásul vétetett. Ugy szintén tudomásul vétettek: a pénztárvizsgálatról, sepsi-köröspataki Téglás Mihály, újszékelyi Raffaj Károly, szentgericeai Iszlai József hagyatéki birtokok eladásáról, valamint az 1903. évre pótlólag útalat 10000 kor. egyházi és az alapok gyarapítására adott: 15800 kor. államsegély felhasználására vonatkozólag beadott jelentések.

Dr. Bedő Albert egyh. tanácsos által karácsonyi egyházi beszéd írására kitűzött 100 kor. pályadíj, miután a beérkezett pályamunkák nem feleltek meg a pályázati feltételeknek, nem lett kiadva. A pályadíj az azt kitűző akarata szerint az 1905. évre ugyancsak karácsonyi egyházi beszédre újabban kitűzetett.

Egyed Ferencz h.-sztpáli lelkész 1904. jan. 1-től számítandólag 720 korona évi nyugdíjjal véglegesen nyugalmaztatott.

Az udvarhelymegyei „Láz” telepen lakó unitáriusok viszszaesatoltattak a martonosi anyaegyházközséghez.

A pénztári és gazdasági különböző számadások, költségvetések helybenhagyattak.

Tordán a 4 osztályu algymnasium visszaállítása iránti óhaját kifejezvé az E. Főtanács, az ügy előkészítésével s

annak megtörténte után rendkívüli E. Főtanács egybehívásával megbízott az E. K. Tanács.

Székely-kereszturi gymnasiumunknál a VI-ik osztálynak szept. 1-re történt beállítása, öröndetes tudásúl vétetett.

A kálnoki egyházközség kepeváltsága jóváhagyott.

Öröndetes tudásúl szolgált, hogy sz.-udvarhelyi egyházközségünkben a lelkeszi állás már a következő év tavaszán betölthető lesz, a minek következtében az oly annyira óhajtott templomépítés ügye is gyorsabb befejezést nyerhet.

Az istentisztelettartásra vonatkozólag alkotott rendszabály megerősített.

Az egyházszervezeti törvények egységes elv szerint való egybeállítása helybenhagyott s összes egyházi törvényeinknek egy könyvben való kiadása meglett határozva.

A különböző tanügyi jelentések jóváhagyólag tudomásúl vétettek.

Gombos Sámuel és dr. Szolga Ferencz sz.-kereszturi tanároknak, az eddig személyi pótlék czimen adott 400—400 korona rendes fizetésükbe számítása meghatározott.

Nagy Lajos sz.-kereszturi h. tanár, azon folyamodása, hogy rendes tanárként alkalmaztassék, fedezet hiánya miatt jelenben nem volt teljesíthető.

A kolozsvári főgymnasiumban helyettes tanároknak lettek alkalmazva: Dr. Barabás Ábel, Major Sándor és Kovács Kálmán. A székely-kereszturi gymnasiumban: Gálfalvi Sámuel, Nagy Lajos, Péter Károly és Nagy Béla helyettes tanároknak.

Megválasztottak: Jogtanácsosnak: Molnár Sándor. Egyházi közügyigazgatónak: Kelemen Albert. Kollégiumi igazgatónak: dr. Gál Kelemen. Számvevőknek: Csifó Salamon, Gyulay Árpád. Egyházi képviselői tanáestagnak: Albert Dénes. Egyházi tanácsosoknak: Szentiványi István, dr. Kozma Endre, Deák Lajos. Jogügyi bizottságba: Fekete Gábor elnökle alatt: Gál Jenő, Zsakó István, Mikó Imre, Molnár Sándor, Benkő Mihály, dr. Ferencz József, dr. Nagy Zoltán. Pénzügyi bizottságba: Kozma Ferencz elnök, Gyulay László alelnök, Orbók Ferencz, Arkosi Lajos, Hadházi Sándor, Keresztei Lajos, Vécsei Sámuel. Nevelésügyi bizottságba Gál Jenő elnökle alatt: dr. Boros György, dr. Gál Kelemen, dr. Nyiredy Géza, Gálfi Lőrincz, Pálfi Márton, Iszlai Márton, Orbók Mór, Lőrinczi Dezső. Nyugdíjbizottságba Gyulay László elnökle alatt: Péterfi Dénes, dr. Boros György, Iszlai Márton. II-od foku fegyelmi bíróságba rendes tagoknak: dr. Boros György, Csifó Salamon, Gál Jenő, Mikó Imre; póttagoknak: Iszlai Márton, Fekete Gyula. III-ad foku fegyelmi bíróságba rendes tagoknak: Csegezy László, Raffaj Domokos, Guidó Béla, Fekete Gábor, Szentiványi Gyula, Csegezy Mihály; póttagoknak: Kisgyörgy Sándor, Osváth Gábor, Benkő Mihály, Székely Miklós. A főtanácsi bizottságba

megválasztottak: Kelemen Albert, Kisgyörgy Sándor, Raffaj Domokos, dr. Ferenczi Géza, Pap Mózes kereszturi tanár, Lőrinczy Dénes, dr. Ferencz József, Hadházi Sándor, dr. Kozma Endre rendes és Guidó Béla, Lőrinczi István, Orbók Ferencz póttagoknak.

A különböző segélyekből kiosztottak: egyházi államsegélyből 36000 korona, báró Baldácsy-alapból 9000 korona, Berde Mózsá-alapból 2000 korona, Dávid Ferencz-alapból 1808 kor. 83 fillér, Kovács Dénes és Bencze Anna-alapból 1000 korona, Zsuki-alapból 210 korona.

A Berde Mózsá gyümölcsészeti és méhészeti jutalomra beadott folyamodások nem felelvén meg a pályázati feltételeknek, a jutalom nem adatott ki.

A beadott indítványok közül el lettek fogadva a Füzes-Gyarmat székhelylyel körlelkészség felállítása és egyetemes ker. egyháztörténelmi tankönyv iratása iránti indítványok.

Szuhay János nyug. lelkészi kérvénye a nyugdíjszabályzat módosítása iránt, elintézés végett az E. K. Tanácsnak adatott ki.

A tárgysorozatba felvett ügyek letárgyaltatván, Kelemen Albert egyházi közügyigazgató buzgó imája után a püspök úr ő méltósága elismerő köszönetet fejezván ki az egyház ügyei intézése körül tanúsított lelkiismeretes, buzgó munkálkodásáért az illetékes tényezőknek, Egyházi főtanácsunk ülése az elnökség lelkes éljenzésével bezárattott.

V.

A régi út, az igaz út.

Egyházi beszéd.¹

Jeremiás 6. 16. Álljatok az úton
és lássátok meg és tudakozzatok a régi
ösvényekről, melyik legyen az igazi út
és azon járjatok.

Az emberiség élete örök; haladása befejezést nem érő folyamat. Ez életnek részese, a haladásnak tényezője minden emberi lélek. A legparányibb emberi lélek is az Isten lelkének egy kipattant szikrája. Mi Isten szent képére és hasonlóságára vagyunk teremtvé. Nem rege ez, hanem fönséges eszméjében magasztosan igaz. Mert, ha testünk — porból vétetvén — a földé is, a tűz, mely élteni, mely a szívet dobogtatja, az erő, mely a lelket szárnyakon röpküldi tanítja, égből szállott szikra, Isten szellemének átsugárzása a puszta anyagba. Oh mily fölemelő gondolat, mily megszentelő érzet! Tudni azt, hogy az örök Istennel rokon lelkek vagyunk; „itt, vagy más bolygó tekén“ örökké élünk; a haladás és fejlődés örökké tartó, nagy munkájában tényezők és a nagy Alkotónak teremtő társai vagyunk. Van-e e nagy teremtettségben, a mi szebben illusztrálná az istenfiuságot s méltóbban glorifikálná az ember nevezetét?! „Dicsőséggel és tisztességgel megékesítettéd őt Uram s tettetted minden te kezeid munkáján úrrá, mindeneket vetettél az ő lábai alá.“ (Zsolt. VIII. 6. 7.) De az embernek e dicsőséget meg kell érdemelnie, e tisztességért meg kell szolgálnia.

„Legyetek tökéletesek, mint a ti mennyei Atyátok tökéletes.“ (Máté. V. 48.) „A mi nálatok van, azt megtartsátok mind halálig.“ (Jel. II. 25.) „Légy hív mind halálig és neked adom az életnek koronáját.“ (Jel. II. 10.)

Ugy tetszik, hogy ezekben van megjelölve a feltétel, kitűzve a cél és hivatás. Az emberiség legjobbjai, a mindennapiság szürke kódéből kiemelkedett nagy alakok, kiknek Isten nem mértékkel adta az ő lelkét, képviselték minden korban, minden időben és minden helyzetben az emberiség hivatásának

¹ Elmondva az egyh. főtanácsi gyűlés alkalmával a templomban Kolozsvárt, 1904. oct. 30-án.

komoly és mély érzetét, mely a nagy átlagban csak, mint halvány sejtelen él. A hivatás e mély érzete vezette őket ismeretlen úton és járatlan ösvényeken, szédítő mélységek és magasságok fölött, keresve és megvilágítva az utakat, melyek beláthatatlanok és végére mehetetlenek, de melyek örök czélok felé vezetnek, Istenhez közelebb visznek. Ez úton születtek a nagyok és hősök, a próféták és apostolok, a mártýrok és idvezítők; ezeken jártak és dicsőültek meg, kik valaha nagyot, szépet, örökkévalót, istenit alkottak, kiknek nevei akár a népek és nemzetek, akár a vallások és egyházak életében korszakot jelentenek. Itt jártak és szellemük fényével vezették kortársaikat és az utánuk jövő nemzedéket, kik a tudás birodalmában, a művészet világában, a közjótékonyság és a humanitás terén halhatatlanokká lettek és nevüknek örökéletet biztosítottak. Itt jártak, éltek és haltak mind ama nagyok és dicsők, kiknek nevét az utókor a hála és kegyelet érzelmeivel említi s kiknek sirhalmához „a lelkes eljár s gyújt régi fénynél új szövétneket“; mindazok, kik az elme teremő hatalmával, vagy a szív világot átölelő szeretetével vezették emberi nemünket a tökéletesség és világosság, a jóság és boldogság isteni birodalma felé.

Az emberiség lelki nagyjai, szellemi vezetői közt a legelső helyet foglalják el azok, kik az *istenismeretben*, a *vallás-erkölcsi* élet irányításában voltak útmutatók, szerepvivők és példaadók. Ezek között nekünk és a mi egyházunknak mily sok szellemi rokona, mily sok kiváló hőse, prófétája és apostola van, kiknek útjain járni, szellemét követni, hithűségét, lángoló lelkesedését szívünkbe vésni, lelkünkbe írni oly nagy gyönyörűség! Sokan vannak!... Szellem-alakjuk a múlt idők távol ködéből biztatólag, hívogatólag int felénk; ajkuk szól hozzánk a prófétával: *„Álljatok az úton és lássátok meg, és tudakozzatok a régi ösvényekről, melyik legyen az igaz út és azon járjatok.“*

Az emberi természetben gyökerezik az a sajátságos tulajdonság, hogy az elért eredményekkel soha sincs teljesen megelégedve. Sikerre új sikert, győzelemre újabb győzelmet remél. Isten maga gondoskodik, hogy az emberiségnek szüntelen legyenek vágyai, reményei és törekvései, hogy minden nemzedéknek meg legyen a maga dolga, hogy a munkásság és a haladás biztosítva legyenek. Innen van, hogy a mai kor emberisége is oly lázas tevékenységgel munkálkodik minden irányban. Érzzi a szigorú felelősséget, melylyel tartozik a múltnak, s adós a jövőnek. Innen van, hogy a polgári és egyházi társadalom oly sok igényt támaszt s oly sokat követel minden egyestől. Innen van, hogy az emberek úgy keresik a haladás útait, a boldogulás feltételeit, s mégis annyi az elégedetlenség, a zugolódás a siker hiánya s az eredmény elégtelensége miatt. Innen van — a mi minket legközelebből érdekel — hogy a legújabb időben a mi egyháztársadalmi életünkben is annyi

panasz hangzott és hangzik el, hogy mintegy megdöbbenve kell kérdeznünk: „Atyámfiai, férfiak mit cselekedjünk?“ Ott van a felelet, mely egyszersmind parancs is, alapigénkben: „Alljatok az útakon és lássátok meg, és tudakozzatok a régi ösvényekről, melyik legyen az igaz út és azon járjatok.“

Ker. afiai! Nekünk nem kell sokáig tusakodnunk, hogy melyik legyen az *igaz út*. A mi hit-őseink megjelölték, megmutatták azt. Azt az utat nekünk csupán bővíteni, azt az ösvényt szélesíteni kell. Azon az úton járva tanulhatunk hit-hűséget és lángoló lelkesedést, kötelesség tudást és törhetetlen kitaratást, csüggedetlen bátorságot és készséges önfeláldozást. Megtanulhatunk mindent, mivel Istennek és az emberiségnek tartozunk. Teljesíthetünk minden feladatot, betölthetünk minden kötelességet az egyéni és egyházi életben, mit a modern társadalom és emberiség tőlünk megkíván. Járjunk ez úton buzgósággal és lelkesedéssel

I.

a vallásos ismeretek terjesztésében.

Az unitárius egyháznak megvan más egyházakkal szemben az a végzetlen és eléggé meg nem becsülhető előnye, hogy a haladó korszellemmel lépést tartva sem kell megtagadnia ősei hitét, alapítói hitigazságait. Azokat az igazságokat, melyeknek jegyében az unitarizmus egyházzá szervezkedett, meg nem ezáfolta és túl nem szárnyalta senki. Azok ma is igazságok. Sőt inkább, mint valaha, mert ma szélesebb a birodalmuk a lelkek világában. Azok ma minden felvilágosult és mivel kereszténynek — ha vallásában igaz és őszinte akar lenni — velünk együtt közös, drága kincsei. Igen, mert ezek nem a zsinatok és conciliumok gyártnányai, nem a zsarnokság és uralomvágy ravaszúl megfogalmazott stylus-gyakorlatai, nem a sötétség és bigottság szülöttei, nem az elfogultság és a fanatizmus lélekölő rabbilincsei, hanem: lélek és élet! Lélek, mely megelevenít; élet a Krisztus szellemében. Azok a vallásos ismeretek, melyekre a mi hitelődeink, folyton keresve és kutatva az igazságot, eljutottak s melyeket nekünk drága kincsül, szent örökségül hagytak: azok a kutató emberi szellem szemerszedett gyöngyei, a hit világában a drágakövek, melyek annyi áldozatot és fáradságot kívántak a múltban s kívánnak a jelenben is. „Az unitarizmus gyökér szálai, — mint egyik jeles egyházi írónk mondja — a legmélyebb mélyből, az emberi természet legfőbb elemei — az ész és szív mélységéből indulnak ki s a mely épp azért arra van hivatva, hogy a vallásos élet nagy fájának, hol erői szétáradnak, elébb-utóbb koronájául szolgáljon.“ A mi dicső hitelődeink már századokkal ezelőtt elvezettek minket a

vallásos ismeretek ama tiszta forrásához, melyből minél többet és minél tovább meritünk, annál mélyebb és annál tisztább, mert tápláló erei ama kiapadhatatlan kútforrásból, az örökszép bibliából erednek, csöppjei a nagy Mester legszebb tanításából fakadnak.

Avagy nem ily szép és örök igazság-e a tanítás Istenről, mely hitrendszerünkben helyet foglal? Ez nem az emberi szívben gyökerezik-e, s bizonyítékát nem az emberi józan eszből és a bibliából meríti-e? „Nekünk egy Istenünk van, amaz Atya, kitől mindenek vannak, mi abban vagyunk“. (I. Kor. 8. 6.) A mi Istenünk egyetlen egy Isten, megoszthatatlan egység, a ki lélek és így lélekben és igazságban imádandó. Ő teremője a végtelen mindenségnek, szerető Atyja e nagy embervilágnak. Ő eszményi jóság és szeretet, ki „az ő napját felhozza mind a jókra, mind a gonoszokra, s erőt ad mind az igazaknak, mind a hamisnak földére“. (Máté V. 45). A mi Istenünk kegyelme véghetetlen, irgalma kifogyhatatlan, épp ezért nem akarja, hogy földi gyermekei közül egy is elveszzen, hanem — még a bűnös is megtérjen — és örökelete legyen. „Az Ur nem gyönyörködik a halálra valónak halálában“. (Ezek. XVIII. 32).

Nem azt tanúltuk-e, hogy a názárethi Jézus a világ legnagyobb próféta, a vallásnak és erkölcsiségnek, az Isten és emberszeretetnek legkiválóbb tanítója; nekünk az élet, út, igazság, kit követhetünk s követni tartozunk. Ő Isten fia, mint mi, ha jók vagyunk, nemesen és igazán élünk; ember, mint minden anyaszülött, kit mi testvérünknek nevezhetünk s ki Istentől nyert kiváló szellemi tehetségeinél fogva az Isten keresésében és megismerésében, emberi rendeltetésünk betöltésében vezérünk, útmutatónk és példaadó.

Nem azt tanúltuk-e, hogy a szentlélek nem egyéb, mint Istennek ereje, mely bennünk is munkálkodik, s melyet Isten kitölt mindenkire, mely folyton szétárad, s reánk is kihat, ha keblünk tárva-nyitva áll előtte. Eletet ad és meglekkesít, minden szépre és jóra elvezet, ha magunk is úgy akarjuk.

Nem azt tanúltuk-e, hogy az ember Isten képére és hasonlatosságára van teremtve, s hogy e hasonlóság a lélekben és annak tehetségeiben áll? Az ember teljes ártatlanságban születik, öntudattal, szabad akarattal és lelkiismerettel bír s éppen ezért minden tetteiért, egész életéért személyes felelősséggel tartozik.

Nem tanúltuk-e, hogy van halhatatlanság és van örökélet? Az emberi lélek, a testi halál után is, a fejlődés és tökéletesedés végtelen ösvényén, a mint ezt az ész gondolkodás törvényei követelik, a mint vallásos hitünk és reményeink édes titokteljesen susogják — útját tovább folytatva él, munkálkodik, bizik, szeret, remél.

Ezek azok a hitigazságok, ezek azok a vallásos ismeretek,

melyeket hitelődeinktől szent örökségképp átvettünk s melyeket gyermekeinkre és unokáinkra át kell szállítanunk. Ezeknek terjesztésében, bátor és lelkes hirdetésében áll a mi feladatunk nagysága. Ezekben kell járnunk az ősök és hitelődök megszentelt nyomdokain. Ezt mi oly könnyen tehetjük. Hiszen nekünk vallásos igazságainkért nem kell megtagadnunk józan értelmünket, nem kell harcra szállanunk a tudomány hatalmával, a haladó korszellemmel. A mi hitigazságaink kiállották a tudomány próbatüzét s átmentek a mártyság kerestségén. Ezekkel bátran és tartózkodás nélkül vehetünk részt a haladás és tökéletesedés nagy munkájában, mert ezek nem kerékkötői, hanem előmozdítói; nem elhomályosítói, hanem terjesztői a világosságnak. S midőn ezek minél szélesebb körben való terjesztése által egyházunk erősítésére és felvirágoztatására törekszünk: törekvésünknek erőt ad az a tudat, hogy az általános emberi művelődés és a hazaszeretet magasztos céljait is híven szolgáljuk. Hiszen azzal, hogy hitigazságainkban a Jézus tiszta evangéliumát hirdetjük, a legnagyobb szolgálatot teljesítjük a hazafiság s egyben az emberiség szent ügyének, mert mindig igaz marad az evangélium tanítása: „megismeritek az igazságot s az igazság szabadokká tesz titeket“.

Igyekezzünk terjesztetni vallásos igazságainkat az irás amaz utasítása szerint: „mindeneket megpróbálgatok és a mi jó, azt megtartsátok“. Tartsuk meg azt, a mi jó. Járjunk az igaz úton s legyünk buzgók a vallásos ismeretek terjesztésében és

II.

az erkölcsök nemesítésében.

A vallások és egyházak ideális feladata az, hogy küzdenek és munkálkodjanak Isten országa terjesztéseért, lehető megvalósításaért. De fájdalom, napról-napra tapasztaljuk, hogy e munka mind nehezebbé válik, e küzdelem mind több erőt és kitartást igényel. A társadalmi élet ezer meg ezer kérdései, új meg új alakban jelennek meg, az emberek mohó vágygyal, lihegő kebellet keresik a boldogulás útjait. Legtöbbször azt az utat választják, a melyen anyagi érdekeiket, érzéki örömeiket, hatalmi vágyaikat leginkább kielégíthetik. Szóval, azt keresi ma az emberek nagy része, a mi ellen Krisztus tanítása állhatatosan küzd s a mi ellen Krisztus erkölcsi érzés állandóan tiltakozik. Manapság az ember egész lényét elfoglalja, minden erejét igénybe veszi, egész életét megemésztí az anyagi küzdelem. Egész napon oly erőfeszítéssel vagyunk elfoglalva, hogy midőn az est leszáll, fáradtan roskadunk össze és akkor vesszük észre, hogy keblünk mily

üres, hogy szívünknek, lelkünknek mily kevés, vagy éppen semmi táplálékot nem adtunk. Ekkor érezzük azt a szomjúságot, melyet a fáradt munkás érez s melyet a napi foglalkozás akár anyagi, akár szellemi — ki nem elégít; ekkor érezzük a vallás-erkölcsi táplálék szükségét.

Epp ezért, mindazoknak, kik lelkük mélyében meg vannak győződve a Jézus evangéliumának vallás-erkölcsi erejéről; a kik tudják, hogy vallás és erkölcs nélkül nincs, nem lehet egészséges társadalmi élet: erős, kitartó küzdelmet kell folytatniok az emberi önzés gyarlóságai, az anyagi élet tulkapásai ellen. És itt minden hű lélekre, minden bátor szívre, nőkre és férfiakra, világiakra és egyháziakra egyaránt nagy és nemes munka vár. Az érzékiség helyett a lelki nemességet, az anyagi-ság helyett az eszményiséget, a hatalmi gőg helyett az aláztatosságot és testvériséget kell nemcsak hirdetniök, hanem életükkel is tanusítaniök. A ki ezeket az eszméket, akár tudományának mélységével, akár szónoklatának varázs erejével, akár életének erkölcsi hatalmával át tudná ültetni a néptömegek lelkébe; a ki az evangéliumnak csak azt a két parancsát bírná általános érvényre emelni, hogy *egymásnak terhéet hordozzuk* és *soha ne tegyünk másokkal olyat, a mit magunknak nem ohajtunk*: az nagyobb ember, nagyobb hatalom, nagyobb jóltevője lenne az emberiségnek, mint a világ összes állambölcsesei és fejedelmei.

Valóban, ha ezek és az ezekhez hasonló ker. eszmék tényleg uralkodnának e földön, az emberek között: nem lennének véres öldöklő háborúk; nem hullana millió embernek vére idegen érdekekért; nem ülné diadalt az üres gőg és erőszak a jog, törvény és igazság felett; nem volna nemzetiségi és felekezeti gyűlölség és féltékenység s nem kellene a közös jó Atyától nyert erőinket és tehetségünket az egymás ellen való ádáz küzdelemben és egymás gyengítésében eltékozolnunk. Ekkor... ekkor valószínű meg köztünk e földön, Isten országa, mely szeretetben, igazságban és békességben áll. De a mindennapi élet azt igazolja, hogy az evangélium egykor világokat hódító erkölcsi ereje napról-napra gyöngül s félni lehet, hogy lassanként és észrevétlenül kivész a ker. társadalom életéből. Szükség azért keresnünk az utakat és a módokat, hogy a jézusi eszméknek üdvözítő őserije, világot újjáteremtő hatalma visszaállíttassék és a társadalom minden rétegében érvényre emeltessék.

Az a kérdés keresztény afiai! alkalmasak vagyunk-e erre? Van-e elég erőnk az evangélium hatalmának érvényt szerezni a divatos érzelmek és gondolatok felett; van-e erőnk lépést tartani e téren is a haladó korszellemmel? Ha élni akarunk, kell, hogy erőt érezzünk magunkban. Akkor a régi útra kell állanunk és az új társadalmi áramlatokkal határozottan szembe szállanunk. A harciba be kell vinnünk a tudomány és hit fegyverei mellett, főleg az igazság és a szeretet fegyvereit.

Kell, hogy a szeretet és bizalom kötelékeit egymás között erősítsük; egyházi és vallási intézményeinket tökéletesítsük; a régi, erős alapok tisztelőben tartása mellett új élet és haladás feltételeit biztosítsuk. A vallási meggyőződés és hitbuzgóság szent érzelmeit összhangba kell hoznunk a humanizmussal, az általános emberszeretetet és testvériség kötelességeit a hazafiság szent érzelmeivel.

A munka óriási, a feladat minden erőnket igénybe veszi. És mi oly gyöngék, oly habozók vagyunk! A modern civilizatio sok és nagy rést ejtett erkölcsünkön és jellemünkön. Hiányzik belőlünk a meggyőződés mély és imponáló ereje, melyből a nagy eszmék iránti lelkesedés, a tettekben nyilvánuló áldozatkészség fakad. Kicsinyhitűek és közömbösek vagyunk. Könnyen lemondunk és megalkuszunk. És e fogyatkozás útját állja a jellemek fejlődésének, nagy és maradandó erkölcsi tetteknek. Ha tudni akarjuk, mily törpék vagyunk, mérjük össze magunkat bátor és lelkes hiteledeinkkel. Náluk volt hit, erő, elszántság; bennünk van csüggedés és lemondás s a mi ezekből fakad: gyöngeség és tartózkodó félelem. Náluk égett a léleknek föllángolása, a tűz és bátorság; mi csak habozni tudunk ott is, hol a legnemesebb érdekek forognak koezkan. Náluk jelszó volt: „*lélek az, mely megelevenít*”; nálunk: lelkesedésből nem lehet intézményeket teremteni és föntartani.

„*Álljatok az úton és lássátok meg, tudakozzatok a régi ösvényekről, melyik legyen az igaz út és azon járjatok*“. Ha van még bennünk valamely idealismus, ha tiszteljük az ősi traditio-
kat, ha hajlandók vagyunk a régi fénynél gyűjtani új szövét-
neket: akkor járnunk kell a régi úton az erkölcsök nemesíté-
sében. Vissza kell hoznunk a régi elhalványult ideálokat az
egyházi és társadalmi élet minden mozzanatába. Meg kell győz-
nünk a világot, hogy a kényelem és gazdagság és ezek örömei,
melyek oly drágák a mai embernek, a nagy lelkek önfeláldozó
idealismusa nélkül soha meg nem termettek volna, hogy min-
den haladás végső eredményében a vallás által biztosított er-
kölsi rugókon nyugszik és azok nélkül soha sem jött volna
létre. Egyházunk közel négyszázéves múltja, hiveinek vére-
hullása, kiállott szenvedesei, az ősök örökségének legértékesebb
része, a születendő nemzedék erkölcsi és világi boldogulása —
annyi nemes és szent érdek hív nagy és kitartó munkára.
Ezekért küzdeni dicső, de ezek szolgálatában, ha kell, meghalni
is érdemes. „*Úgy fényljék a ti világosságotok, hogy mások is látrán
a ti jó cselekedeteiteket, dicsőítsék a ti mennyei Atyátokat*“. (Máté
V. 16.) A mint teljesítjük kötelességeinket Istenünk, hazánk
és az emberség iránt, úgy legyen velünk Isten segedelme,
újabb győzelmek édes, boldogító reménysége. Amen!

LÖRINCZI DÉNES.

IRODALMI ÉRTESÍTŐ.

A református egyházak presbyterialis szervezete. Irta *Dr. Bartók György* erdélyi református püspök. Nagy 8. r. XII. 189 l. Kolozsvár 1904. A történelmi fejlődés ismerete biztosítja az egyenletes haladást, megóv a sötétbe ugrástól, megkimél hirtelen bedobott anyagok romboló hatásaitól, elősegíti a jelen alkotásainak egészséges alakulását, a folytonos szervezést, az intézmények életét. Ez e munkának a benyomása. Egy magában nagyon értékes és a reformátusok zsinattartásánál fogva éppen időszerű dolgozat. Bevezetésképpen a róm. katholicismus és a protestantismus közti elvi különbségeket adja; a tekintélyhitet és a hierarchiát, az egyéni hitet és a demokratikus egyházi kormányformát tünteti föl. Azután a presbyteri rendszer kialakulását ismerteti és a zsinatpresbyteri rendszert; és sorra jönnek egymásután a franczia, skót, németalföldi, német és lengyel egyházak szervezete, a mi a munka első részét teszi és azután a magyarországi egyházak szervezete, a mi a munkának a második része, s mindezek tömör, szabatos előadásban. A könyv, melyet minden mivelte ember olvashat, nemcsak arra alkalmas, hogy tájékozást nyújtson a presbyteri és a zsinatpresbyteri rendszerről és útmutatást az utóbbi alkalmazásánál, mert kérdések ennél forognak fenn; hanem arra is, hogy theol. facultason és egyetemen előadásalapul szolgáljon, mert csak hasznos lehet, ha protestans ifjak a ref. és más egyházak alkotmányait történelmi fejlődésükben ismerik. Ára 4 korona.

Gardezi kézirati munkájának a törökökről, tibetiekről és sinaiakról irt fejezetei. Kiadta, magyarra fordította, magyarázó jegyzetekkel s három névmutatóval ellátta *gróf Kuun Géza*. Nagy 8. r. VII. 146 l. Budapest 1903. Gardezi a mahomedan időszámítás szerint 443- vagy 444-ben (Kr. u. 1051- vagy 1052-ben) írta munkáját persa nyelven. E munka eredetijét Oxfordban a „Bodleian Library”-ben őrzik. Az onnan vett hiteles másolatból fordította hazánk nagy tudósa magyarra. Sok érdekes följegyzés van az ázsiai népekről Gardezi mun-

kájában s azok közt vallási is. Így a kirgizekről, hogy azok közül „nehányan a bikát imádják, mások a szelet, megint mások a *jack* fát, olyanok is vannak, kik az *őkők* nevű madarat ruházzák föl isteni erővel s kik a sólymot istenítik vagy a szépnövésű fákat“. A bő tudást és nagy utánjárást igénylő könyv számos jegyzetével egy újabb forrás a történelemtudomány számára és gróf Kuun Géza tudományos munkásságának újabb jelentős adaléka. A könyv, mint a magyar néprajzi társaság keleti szakosztályának kiadványa jelent meg.

Dr. Luther Márton művei, a reformatio négyszázados fordulójának örömnemepére és emlékezetére kiadta a Luther-társaság. Sajtó alá rendezte *Dr. Masznyik Endre*, theol. akad. igazgató tanár. Első rész — I. kötet. Nagy 8 r. 461 l. Pozsony. A pozsonyi ág ev. akadémia tanárai újabb vállalatokkal gyarapítják a hazai prot. irodalmat. Már eddig is több theologiai munkát adtak közre. Most Luther műveit fordítják le; Luthert, Németország és a világ egyik nagy reformatorát szólaltatják meg magyar nyelven. Fordításukban arra törekednek, hogy abban ódon íz és zamat legyen. A kötet tartalma: a 95 tétel és magyarázata, az ágostai és Miltitz-féle tárgyalás és a római pápaságról szóló irat, melyek közül az elsőt és az utolsót dr. Masznyik, s a közbeeső kettőt Strop László fordította. Ezeket megelőzi Luther előjáró beszéde és legelől dr. Masznyik előjáró beszéde. Luther műveiből csak a maradandó beszédeket adják és pedig abban a sorrendben, mely Luthert beszédeiben először mint egyházreformátort, azután mint egyházszervezőt s végül mint egyházépítőt mutatja. Luthert olvasni, tanulmányozni érdemes mind a protestánsoknak, mind másoknak, mert műveiből lehet megítélni, hogy ki volt e férfiú, s nem a czélzatos iratokból, melyeket róla világgá bocsátottak. A vállalat 12 kötetre van tervezve. Egy kötet ára, füzve 6 kor.

Medgyes Lajos költeményei. 356 l. Kiadta *Versényi György*, a kolozsvári áll. felsőbb leányiskola irodalom tanára. — Medgyes Lajos neve főleg az erdélyi részekben ismert és népszerű név volt a múlt század 50-es és 60-as éveiben. Imádságait és egyházi beszédeit mindenfelé olvasták és használták. A dési ref. paplak felé, hol Medgyes élt, sokan gondoltak a tisztelet érzetével, mihez hozzájárult az is, hogy ifjúságától kezdve a költészettel is foglalkozott és számos verse jelent meg a lapokban; szerelni és hazafias költemények, melyeknek nemes hangja hatással volt a közönségre. E költeményeket Versényi György ismert poéta összegyűjtötte és e kötetben közli, egy szép tanulmányban megírva hozzá a Medgyes életét. A kötetet csakugyan Versényi-

től Medgyes L. emlékezete zárja be, melyben színes vonásokkal idézi fel az elhunyt költő, szónok és jó ember emlékét. A Medgyes költeményeit, hiszszük, sokan fogják méltányolni és a kötet pártolásban részesül. Ára 4 korona.

Pályázat karácsonyi egyházi beszéd megírására. Az Ur Jézus születésének emlékünnepére népszerű nyelven unitárius egyházi beszéd irandó a protestáns hitélet szabadelvű irányának szellemében s a nép vallásos hitének és erkölcsi érzésének serkentésére.

A beszéd terjedelme Cícero betűkkel nyomtatva nyoleczad alakban legfennelb 12—16 oldalra terjedhet.

A pályadíj száz korona, mely a bírálat kihirdetése után csakis abszolút becsü eredeti beszédnek adatik ki. A bírálat eredményét az 1904. évi egyházi főtanácsan hirdetik ki: a bírálatot pedig az Egyházi Képviselő Tanács által a kolozsvári unitárius kollegiumban tanító felszentelt tanárok és lelkészek köréből, az E. K. Tanács által választott 3 tagu bíráló bizottság teljesíti.

Pályázhat minden felszentelt unitárius pap, kivéve az előbb említett kollegiumban tanító tanárokat és papokat.

A pályaművek idegen kézzel irandók le és jeligével látandók el, szerző neve pedig külön borítékba zárandó s ez a boríték a pályamunka jeligéjével látandó el.

A pályaművek 1905. évi április hó végéig posta útján az unitárius püspöki hivatalhoz beküldendők, később beérkező művek pályázatra nem bocsáttatnak.

A pályamű a nyertes szerző tulajdona marad, de a „Keresztény Magvető” című unitárius folyóiratban kiadatik.

Nyomtatásban már megjelent beszédek nem versenyezhetnek.

Előfizetési felhívás. Harsányi István sárospataki tanár figyelmet érdemlő munkára bocsátott ki előfizetési felhívást. Felhívása ekképpen szól: „Az apostolok cselekedeteiről írott könyv”-ről hazai theologiai irodalmunkban még nem jelent meg nagyobb munka. Ez új-szövetségi írat behatóbb, mélyebb vizsgálására s tanulmányozására a biblia kritika hívei nem fordítottak oly nagy gondot, mint amelyet fontosságánál, benső értékénél fogva joggal megérdemelt volna. Pedig az őskereszténység történetének megírásánál ez nagybecsű, nagyfontosságú okmány, mert Pál levelei mellett elsőrangú forrástul szolgál. E könyv által támasztott problémák megfejtése körül azonban az utóbbi időben mind sűrűbben sereglenek az igazságkeresők. Közéjük lépek hát szerény igényű munkámmal én is s megkísérlem e szerfelett értékes új-szövetségi könyvet irodalom-történeti szempontból megvizsgálni s a problémákat, melyek e könyv vizsgálása s tanulmányozása alkalmával felmerültek, a saját lelkem ítélőszéke előtt megfejtetni. Hogy — egy vagy más tekintetben — mások által is elfogadható eredménynyel-e? — azt majd a szak-bírálat fogja megállapítani.

Munkám szakaszai a következők: 1. Az Ap. Csel. adatainak történeti hitelessége. 2. Czelja. 3. Forrásai. 4. Szerzője, szerzettetési ideje és helye. 5. Kétféle szövege. 6. Adatainak chronológiai meghatározása. — Függelékül ismertetem a magyar theologusoknak az Ap. Csel.-ről alkotott felfogásait. Munkám terjedelme 10 iv lesz. Megjelen december végén. Előfizetési ára 2 (kettő) korona 40 fill., mely összeget szíveskedjenek a mélyen tisztelt megrendelők 1905. jan. 1-ig czímenre elküldeni. Kelt Sárospatak, 1904. dec. 2-án. *Harsányi István.*

KÜLÖNFÉLÉK.

A Protestantenverein berlini gyűlése oct. hóban szép sikerrel folyt le. A német szabadelvűek egyesületének 22 ik összejövetele volt az idei gyűlés, melyen a hollandiai, sweitzai, ángliai és északamerikai szabadelvűek képviselőit is üdvözölhették. A négy napig terjedő gyűlésen a nagy közönség számára felolvasást tartottak: Dorner königsbergi tanár és Fischer berlini lelkész: „A keresztény tanról a theologiai tudomány mostani álláspontján és a tannak a gyülekezetekbe átviteléről”; Sulze dresdeni, Mayer kaiserslauterni lelkész: „Az atheismus növekvő hatalmáról, melyet csak a katolikus maradványoknak az egyházból eltüntetésével és az eredeti, tiszta kereszténységhez visszatéréssel lehet legyőzni.” Ezenkívül még több felolvasás is volt, melyet viták követtek, melyek azt bizonyították meg, hogy a németországi szabadelvű protestantismus teljes erővel küzd a gondolat szabadsága mellett és az orthodoxia támadásai, valamint az atheismus rombolása ellen. A más országokból megjelent képviselők lelkes beszédekben üdvözölték a német szabadelvűeket.

Az amerikai unitáriusokról. *Reville Jean*, a párisi prot. theol. facultas tanára, september hóban meglátogatván az amerikai világkiállítást s egyúttal az Egyesült Államok több városát, ez útvjáról írva az ottani unitáriusokról egyebek közt e sorokban emlékezik meg: „Az egyedüli egyház, melylyel személyes érintkezésbe léphettem, az unitárius gyülekezetek. Avagy nem ezek-e azok, melyek különösen kellett, hogy érdekeljenek, a Channing és Parker egyháza, e gyülekezetek, melyek a szabadelvű protestantizmusnak már régtől fogva előharczosai, melyek az Egyesült Államoknak annyi jó és kitűnő polgárt adtak? Egyébiránt volt is szerencsém ahhoz, a Harvardegyetem-rendezté ünnepélyek alkalmával, hogy Eliot Sámuel, az amerikai unitárius társulat elnöke meghívjon és megismerhettem Wendte-t is, az unitárius ügy fáradhatatlan apostolát, ki szíves volt arra, hogy a bostoni unitárius templomokon és intézményeken keresztül vezetöm legyen. Boston,

tényleg, az unitáriusok fővárosa, a minthogy az Egyesült Államoknak is a szellemi fővárosa. Bostonban és külvárosaiban 38 unitárius templom van. A bostoni társadalom javarésze ezekhez tartozik. Itt lehet látni, hogy az értelmi haladásnak megnyílt vallásos szellem mily gyümölcsöket teremhet egy ország számára. Kétségtelen, hogy az Egyesült Államok egész népességét véve, az unitáriusok abban csak egy kicsi kisebbséget tesznek; de ez a kisebbség igen gyakran sava volt az amerikai földnek. Egy vallásközönségnek s főképpen egy hitújító egyháznak nincs mért féljen attól, hogy nem nagyszámú. A minőség határoz inkább, mint a mennyiség. A kicsiny csapatok azok, melyek a világ szellemi történelmében kivívták a nagy dolgokat . . . Az Egyesült Államokban a legkiválóbb polgárok nem tartják méltóságon alólinak, hogy egyházuk ügyeivel foglalkozzanak és Új-Angliában a legrégebb családok vagy a magasabb műveltség legelső képviselői nem gondolják, hogy okvetlen klerikálisnak vagy orthodoxnak kell lenni, mihelyt az ember vagyonos. Hayes senator is, a kit éppen most temettek el, a republikánus párt egyik legbefolyásosabb és legbecsültebb tagja, unitárius volt . . .“

Az unitárizmus iránt Németországban is mind nagyobb figyelmet és növekvő rokonszenvet tanusítanak. A francia protestánsok Coquerel Athanase ideje óta állandóan testvéries viszonyt tartanak fenn az angol és amerikai unitáriusokkal. Most a német protestánsok is szélesebb körre terjesztik annak a viszonynak ápolását, melyet dr. Manchot hamburgi lelkész ezelőtt mintegy harmincz évvel kezdett. Érdeklődéssel irnak az unitáriusokról. Közelebb Altherr lelkész ismertette az amerikai unitáriusokat, „kik ezelőtt száz évvel a német rationalismus félorthodox álláspontján állottak. De azóta saját kebelükben egy hatalmas mozgalom indult meg egy határozott tudományos theologia iránt, a mely mozgalomban a legnagyobb vezér, Parker Tivadar (1810—1860) volt és előtte Channing Ellery Vilmos, kit a mai unitáriusok, mint egy szentet tisztelnek. Legújabb kitűnő életírója mindkettőnek Chadwick bostoni lelkész.“ Altherr idézi, mit a néhai Dean Stanley (Westminster deanje) ezelőtt húsz évvel írt: „Az unitárius egyház, mely a 19. száz kezdetén Amerikának csaknem egész tudományos műveltségét magában foglalta, kétségtelenül a nyugati szárazföld művelt kereszténységében az első helyet vívta ki.“ Fölemlíti, hogy az unitárius egyház Amerikában jelenleg mintegy 450 gyülekezetet számlál, de annál gazdagabb tudományos, irodalmi, bölcseleti és philanthropiai kitűnőségekben. Altherr a New-Yorkban és Bostonban való

tartózkodása alatt nyert benyomásoktól is megerősítve, azt a meggyőződését nyilvánítja, hogy „az unitarismusra az Óceánon túl és innen szép jövő néz“.

Ref. zsinat. A hazai reformátusok nov. 10-én kezdték meg Budapesten újabb, most néhány napig tartott, de tavasszal folytatandó zsinatukat. Báró Bánffy Dezső nyitotta meg a zsinatot. Beszédében szólott az 1848-iki XX. t.-cz.-ről és ezeket mondotta: „... Az államszervezet mai kialakulásában a felekezetektől sok olyan teendők elvégzését követeli meg, melyek szorosan véve állami teendők volnának és ha ezeknek átruházásával az egyes felekezetektől közreműködést vesz igénybe, természetes, hogy azokért kárpótlást is nyújtani kötelessége. Első sorban talán épen ezen kérdés rendezése érdekében az egyházkezületek és a konvent által előkészített törvénytervezetnek az adózásra vonatkozó része kell, hogy a zsinat foglalkoztatásának tárgyát képezze és ezzel sürgősen lehetővé tegye, hogy az egyetemes egyházunk és a kormány között az 1848: XX. t.-cz. végrehajtása, illetőleg az annak szem előtt tartásával egyházunk segélyezése érdekében megindult tárgyalások mielőbb megoldásra vezessenek. Az állam kötelezettséget teljesít, midőn az 1848-ik évi XX. t.-cz.-ben foglalt ígéret beváltásával egyházi alkalmazottainknak az őket megillető javadalmazás lehetőségét biztosítja, intézményeink és intézeteinknek a kor színvonalán való tartását elősegíti és az elviselhetetlen terhek súlyát hiveink válláról leveszi.“ A zsinat mostani ülései csakugyan az 1848-iki törvény végrehajtásával, az államsegélylyel kapcsolatos egyházi adózás kérdésével foglalkoztak főleg. Az egyházi adózásra vonatkozó törvényjavaslatnak intenciója, hogy az egyes egyházközségeknek adómegállapítási jogát sértetlenül hagyják. Legfontosabb része, mely egy egyetemes adózási alapnak a létesítését kontemplálja, mely alap megfelelő állami dotatióval jönné létre. A törvényjavaslat szerint az adókules a családfőre kivetett személyi adó 2—20 koronáig és az állami adó 10 %-a. Kettősnek kell lenni az adónak, mert másképp a szegény népre sulyosodnék a teher. A javaslatot a zsinat a beadott határozati javaslatok mellőzésével hosszabb vita után elfogadta, megtoldva azzal, a mi az egyik határozati javaslatban foglaltatott, hogy a zsinat az egyházi adózás ügyét állami dotatio útján kívánja rendezni, s hogy e dotatio állami törvény által biztosíttassék.

A francia kormány vallásügyi javaslata. A klerikális üzemek megtermették Franciaországban a gyümölcsüket. A köztársasági kormány, a szerzetesrendeket kitiltó törvény után, most egy újabb

törvényjavaslatot készített, mely egyenesen az állam és egyház szétválasztását célozza. A javaslat szerint az állam az egyházaktól minden segínyt megvon és ezután csupán vallási társulatokat ismer el és pedig a 8. cikkely szerint az országos társulás kizárásával. E cikkely csakis a megyénként való társulást engedi meg. A klerikálisok miatt szánta magát a köztársasági kormány e lépésre, de a nagyobb rövidséget a protestansok szenvedik. XIV. Lajos óta a francia protestans egyház nem volt oly veszélyes helyzetben, a milyenbe most jut, ha a javaslat törvénynyé emelkedik. A mit a jezsuiták a protestansok megsemmisítésére ajánltak akkor a királynak, hogy különítse el egymástól a protestans egyházközsegeket és ne engedje meg az országos zsinatokat: a köztársaság vezetői most a róm. kath. egyház ellen alkalmazkú, de ugyanakkor a protestans egyház ellen is, melyre a veszély azért nagyobb, mert némely megyében alig van egy-két protestans gyülekezet, s a hol meg számosabban vannak, mint a Cevennek közt, a gyülekezetek szegények. A kormánynak a protestansok iránti magatartása érthetetlen. A jelen kormány tagjai is több alkalommal dicsérőleg ismerték el a protestansok loyaltását; a protestans egyházzal és képviselőivel soha se volt a kormánynak semmi összeütközése. És a jutalom? . . . I. Napoleon megtudta rendszabályozni a róm. kath. egyházat és ugyanakkor méltányolni az ő hű alattvalóit, a protestansokat. A mit I. Napoleon alkotott, a Combes-kormány el akarja törölni a Concordatumot, hogy megrendszabályozza a zavargó klerikálisokat; de nem gondoskodik arról, hogy biztosítsa lételükben hű szövetségeseit, a protestansokat.

Loyson Hyacinthe a francia vallásügyekre vonatkozólag folytatja érdekes leveleit a politikai lapokban. A „Siccle“ oct. 9-iki számában „Spanyolország és Németország a Vatikánban“ czimen ad tőle közleményt. A Vatikánban három spanyol gyakorol nagy befolyást: Martin atya, a jezsuiták feje, Merry del Val bibornok és Divès y Tuto bibornok, kiket Hyacinthe személyesen megismert, mikor egy telet családjával XIII. Leo pápasága alatt Rómában töltött. Azért hívták volt a szent városba, hogy a pápa iránti engedelmességre térítsék, fenhagyva számára, hogy családi életet éljen. — A kísérlet tudvalevőleg a kedvezmény mellett sem sikerült. — Hyacinthe a jelenlegi pápát „őszinte és kegyes léleknek“ tartja, de olyan embernek, kinél a valódi műveltség hiányzik. Egy földmives családból származva, megőrizte annak simaság nélküli természetét, s nincs tudományos és politikai látköre; és „e jó olasz pap, Sarto Guiseppe azt képzei, hogy ő uralkodhatik

Franciaországon és a modern világon az isteni ihletés által, mely benne megjelen. *Deus providebit*, ismétli minden botlása után. Ez az ő politikája. Magasztos, de esztelen politika.“ Hyacinthenak egy barátja látogatáson volt a pápánál és a míg Franciaország kormányelnökét, kit Combèsnek hívnak (ezt erős hangnyomatékkal mondta) szigorú bírálatban részesítette X. Pius, a német császárra egész dicsbeszédet zengett, úgy, hogy azt mondotta: „e szent császár“, feledve, hogy a németek császára eretnek. Loyson Hyacinthe végül hibáztatja a francia püspököket, hogy a Franciaországot gyalázó külföldiekhez csatlakoznak, mikor Mun gróffal együtt azt hirdetik, hogy a francia követnek Rómából való visszahívása Franciaországot a pogány népek sorába süllyeszti. Még hozzáteszi azt is, hogy a régi gallican királyságnak püspökei sokkal nemzetiebbek voltak, mint az ő külföldies utódaik.

Németországban a protestáns lapok erős harczt folytatnak az ultramontanizmus ellen. Ki akarják kerülni azt a veszélyt, melybe Franciaország jutott. Nem akarják kockára tenni a vallást. Nem biznak az ultramontanokban, hiába beszélnek türelmességről; nem biznak időleges demokratikus magatartásukban, mert tudják, hogy autocratiaért küzdenek; nem tudományt, műveltséget pártoló beszédekben, mert tudják, hogy eszményük nem az előrehaladás, hanem a hátrafelelékezés. Nem akarják a vallást és egyházat abba az állapotba juttatni, mint Franciaországban és nem akarják veszélyeztetni az újkori Németország nagyságát. A harcban éppen kapóra jött egy most megjelent könyv: Schneegans August Memoirjai, melyekben a strassburgi születésű jeles író, a bordeaux-i nemzetgyűlésnek tagja, később németbirodalmi gyűlési képviselő s végül Messinában német Consul számos adatot szolgáltat az ultramontanizmus ellen. Támadó előnyomulása az ultramontanoknak a szeplőtelen fogantatás kihirdetésétől kezdődik és mind nagyobbodott a porosz-osztrák háborúig, ezt mi jól észleltük Elzásban — mondja Schneegans. — A francia-porosz háborút nem csupán Franciaország idézte elő, hanem az ultramontanizmus, mely új korszakot remélt a protestáns hatalom elleni harczból. Németországnak Franciaország feletti győzelmét Európára szerencsének mondja, mert ez megmentette a klerikalizmus inváziójától. A német hazafiak e könyvből is azt a tanulságot meritik, hogy az ultramontanizmus a nemzet veszélye.

A tapasztalat így hát mindenütt az, mit Gambetta, Franciaország államfője e szavakba foglalt: „Le clericalisme, voilà l'ennemi!“

Der evangelische Bund ez évi congressusát Drezdenben tartotta octoberben. A Bund 1887-ben alakult a Bismarck-féle kulturkampf

idején, a protestans érdekek védelmére. Jelenleg kétszázharmincezer tagot számlál, s a tagok száma a szerzetesekre vonatkozó törvénynek a jezsuitákra nézve kedvező módosítása után mind növekszik. A Bundot szabadabb szellemben kezdi vezetni és mind népszerűbbé lesz. A drezdeniek, bár a királyi család katolikus, nagy lelkesedéssel fogadták. A gyűlésen főképp azt vitatták meg, hogy a Bund elveit miképpen érvényesítsék a politikában. Több befolyást kívánnak biztosítani a protestansok számára a törvényhozó testületben. Sokan arra akarnák kötelezni a megválasztandó képviselőket, hogy alapítsanak protestans politikai lapot. Nem előnyös egy államra se, ha vallás szerint alakulnak a politikai pártok. De a katolikus, a centrumpárt ellen, védekezniök kell. Most nem döntötték el a kérdést teljesen, de valószínű, hogy a Bundban az a párt kerül felül, mely a „protestans centrumpárt“ megalkotását kívánja.

A Gustáv-Adolf-Verein Heidelbergben gyűlt ez évben össze. Megjelent Schaffner párisi lelkész is és élénk színekkel festette le a francia protestansok nehéz helyzetét. Németországból báromezeren felül vettek részt a gyűlésen. Az egyesület nyelv és országgülönbbség nélkül segítelyez protestans egyházakat. 1903-ban bevett 2,353.000 márkát és kiosztott Németország számára 818,768 m. Austria és Magyarország számára 618,721 m., más országok számára 158,340 márkát. A külföldieknek adott segítelyből legtöbbet Austria kapott, minthogy a Los von Rom mozgalom következtében új protestans egyházközségek alakultak. Sajnosan tapasztalták azonban, hogy több helyt az új községek az egyesülettel szemben nem tanusították a kívánt mérsékletet és azért elhatározták, hogy jövőben több körültekintéssel adják a segítelyt.

Németország vallási statistikája 1871-ről és 1900-ról összehasonlítva a németországi hivatalos statisztika, vallási tekintetében a következő adatokat nyújtja: Az egész német birodalomban a protestánsok száma: 25,581.685 és 35,331.104; a katolikusoké: 14,869,292 és 20,327.913; más keresztényeké: 82.158 és 203.793; izraelitáké: 512.153 és 586.833. Ezekből jut Poroszországra: 16,040.750 és 21,817.577 protestáns; 8,268.206 és 12,113.670 katolikus; 53.894 és 139.127 más keresztény; 325.559 és 392.322 izraelita; Bajorországra: 1,342.592 és 1,749.206 protestáns; 3,464.364 és 4,363.178 katolikus; 5.453 és 7.607 más keresztény; 50.662 és 54.928 izraelita; Szászországra: 2,493.556 és 3,972.063 protestáns; 53.642 és 198.265 katolikus; 4.893 és 19.103 más keresztény; 3.357 és 12.416 izraelita; Württembergre: 1,248.860 és 1,497.299 protestáns; 553.542 és 650.392 katolikus; 3.857 és 9.426 más keresztény; 12.245 és 11.916 izraelita. Badenre: 491.008 és 704.058 protestáns; 942.560 és 1,131.639 katolikus; 2.265 és 5.563 más keresztény; 25.703 és 26.132 izraelita; Elzas-Lotharingiára: 270.251 és 372.078 protestáns; 1,235.706

és 1,310.450 katolikus; 2,132 és 4.416 más keresztény; 40.918 és 32,264 izraelita; Berlinre: 735.783 és 1,590.115 protestáns; 51.729 és 188.440 katolikus; 2,573 és 14.209 más keresztény; 36.020 és 92.206 izraelita.

Der schweizerische Verein für freies Christenthum hatása. A schweitzzi szabadelvű-egyesület 1871-ben jött létre. Bölcsőjénél Hirzel, Lang Henrik, Biedermann, Cougnard és Chantre állottak. Schweitz mindig fogékony volt a szabadelvű vallási eszmék iránt. De az egyesület nagyobb lendületet adott a vallási szabadelvűségnek. Ma Schweitznak csaknem minden kantonában számos hive van a szabadelvű iránynak. Az egyesület nagy áldása Schweitz vallásos és egyházi életének, mert nemcsak az eszmékre nézve követi a szabadelvűséget, hanem az eljárásban is. A mely gyülekezetben az úgynevezett pozitív irány hivei vannak többségben, a szabadelvűek nem akadályozzák, sőt elősegítik, hogy zsinatra vagy az egyházközségi hatóságba képviselőket elsősorban azok közül válaszzanak, valamint papot is, az ő álláspontjuknak megfelelőt. És ugyan így járnak el a konservatívok. Ha a szabadelvűek vannak többségben, ők is éppen úgy elősegítik szabadelvű pap és képviselők választását. Ezt mivel a szabadság és a belőle született nemes magatartás.

Angliában a worcesteri püspök egy beszédében a bibliai kriticismust tárgyalta. Worcester püspöke őszintén beismeri, hogy a tudomány vívmányait figyelembe kell venni. Az a bizonytalanság, melyet az embereknel ma a vallási dolgokban tapasztalunk, részben annak tudható be, hogy a hitvallások nem változtak, de a tudományos és történelmi ismeretek bővültek, az emberek látóhatára szélesült, a gondolkodás módszere változott. A hitvallásnak, mely a tizenhetedik és tizennyolczadik százév gondolatformáival társult, kétségtelenül nehéz a tizenkilencedik vagy a huszadik százév történelmi és természeti tudományához illeszkedni. De a nehézséget megkerülni nem lehet. Némelyek azt gondolják, hogy a helyes út, hogy a vallási bizonytalanságot és skepticismust megszüntessék, a régi hitvallásokhoz való szoros ragaszkodás. Megengedni azt, hogy az egyház elfogadott tanaiban hibák is lehetnek, ezt veszélyes engedménynek tartják, úgy tekintik, mint első lépést a feladáshoz, mint előjátékot az áruláshoz; de tényleg, a tapasztalat azt mutatja, hogy a valláshoz oly eszmék is ragadtak, melyek tulajdonképp nem tartoznak a hitvalláshoz, hanem az illető kor gondolatához. A hitvallásokban való hit csakis a történelmi tényeknek szabad vizsgálata által tartható fenn, a történelmi vizsgálat pedig megállapította, hogy az új-szövetség oly korán jött létre, hogy azt történelmi-

nek lehet venni. Kétségtelen, hogy vannak benne ellenmondások, homályosságok, vannak lézagok és lehet az is, hogy gyanítások, tévedések a képzeletben emlékezetekké váltak. És hogy ha az a kérdés, hogy az elbeszélte csemények valóban megtörténtek-e, e csodás események — a kérdést mindig azzal összhangban kell megoldani, a mit az ember az Isten hatásának valószínűségére gondol és azzal összhangban, a mit általában hihetőnek és valószínűnek gondol.

A középamerikai államok, melyek a katholicismus uralma alatt állanak, örökös forrongásnak színhelyei. Salvador köztársaság jelenlegi elnöke, Escalon, ötven év alatt az első, ki forradalom, gyilkosság vagy árulás nélkül nyerte meg az elnökséget. A nép annyira tanulatlan, hogy a házaspárokat véve, a férfiak közül 68%, a nők közül 80% sem olvasni, sem írni nem tud. S a gyermekeknek 60%-a törvénytelen születésű. Peruban az iszákosság ijesztő mérvben terjed, a népnevelés pedig kezdetleges. Az utóbbi kormányának közoktatási ministere egy emlékiratban, melyet a kongresszushoz terjesztett be, négyszázezer tanköteletet mutat ki, holott iskolába csak 70 ezer járt.

A szeplőtelen fogantatás ünnepe. A róm. k. egyház hívei dec. 8-án a világon minden országban, hol róm. katolikusok léteznek, örömuünnepet ültek annak emlékére, hogy ezelőtt ötven évvel hirdették ki Mária szeplőtelen fogantatásának dogmáját. A pápa elrendelte az örömuünnepélyt és a róm. kath. egyház felnőtteket és növendék ifjakat egyaránt vezetett a templomokba a szeplőtelen fogantatás ünnepére. E dogma atyjának Duns Scotust tartják, de hivatalos dogmává IX. Pius alatt lett. Sokan elleneztek, különösen a német püspökök és hittudósok közül és ellenezte még az Inquisitióban nagy szerepet játszott Domokosrend is. De IX. Pius 1854. dec. 8-án kihirdette és kárhozatot mondott mindenkire, a ki azt el nem fogadja. A pápa a proclamációnak csak az elejét olvasta fel és az új dogma megállíttatott, mielőtt valaki tudta volna, mit lehet igazolására felhozni. De nem is a dogma volt a fődolog. A Vatikán urai csak nevetettek a naiv tiltakozókon, kik azt vélték, hogy e dogmában az ég királynője előtt való hódolatlak egy különös tényéről van szó. Erről Friedrich, Döllinger életrajzírója jellemző részletet közöl egy levélből, melyet Knoodt tanár 1866. július 10-én intézett Döllingerhez. Knoodt elbeszéli, hogy őt és Baltzer tanárt Rómából való elutazásuk előtt, hová azért hívták volt, hogy megakadályozzák a Günther-féle bölcselem kárhoztatását (1854. nov. 25.), még egyszer a pápa kihallgatáson fogadta és ott beszédbe elegyedtek Talbot kamarással. Erről írja Knoodt: „Ekkor történt, hogy

ő a mi együgyűségünkön nevetve, mely semmit nem látott mást, csak a szeplőtelen fogantatás dogmáját, minket így tanított: „Látják-e, az új dogma nem a földolog, hanem a kihirdetése módja. Mert a szentatya az egyház püspökeivel való összejövetelkor nem azt fogja a hívóknek megvilágítani, hogy mit tartanak a Mária fogadásánál igaznak, hanem a szentatya csupán az ő szűkebb tanácsával, a bibornokkollegiummal szövetségben, a püspököknek, papoknak és világiaknak azt fogja kihirdetni, a mit azoknak hinniök kell. Ezzel tehát *a szentatya csalhatatlansága hirdettetik ki*, a mit a szentatya közvetlenül még nem emelhet dogmává. És a szentatya csalhatatlanságának e közvetett úton dogmává emelésében van a bekövetkező ünnepség tulajdonképpeni jelentősége és fontossága.“ Ezt az 1854. dec. 9-ikéről, a szeplőtelen fogantatás dogmává tétele után való napról a püspökökhez intézett allocutiojában elég leplezetlenül ki is nyilvánította, mikor azt mondja: „Mi kihirdettük nektek, a mi örömünkre ott állóknak és tapsolóknak.“ És a pápa már akkor betétette a breviariumba e mondatot: „ő (a pápa) elhatározta, hogy az ő legfőbb és *csalhatatlan* oraculumságánál fogva a legünnepélyesebben kihirdeti“.

A legvallásosabb beszéd. Loyson Hyacinthe írja: „...Kétszer látogattam meg az utóbbi években Jeruzsálemet, az új százév előestéjén és a következő napon és ott az Omar által újra épített templomban, a világ egyik legszebb mahomedan templomában hallottam a legvallásosabb beszédet, melyet a mi időkben mondtak. Nem pápa vagy püspök, nem katolikus theologus vagy protestans exegeta, nem zsidó rabbi vagy spiritualis bölcsező mondta e beszédet. A ki mondotta, egy muszulman seikh volt. A seikh nekünk a sziklában egy lábnyomot mutatott, mely a hagyomány szerint a Krisztusé volna, kit az ő hitársai tisztelnek. Vezetőnk, a ki keresztény volt, sietett a szent nyomhoz, hogy azt megcsókolja; és a seikh fejét magasztosan fölemelve és tisztos szakállát megrázva, ezt mondotta: „Jézus jó próféta, nagyon jó próféta. Mózes, Jézus, Mahomed, mind a három próféta, de Isten egyedül Isten!“

Dr. Ghosh hindu hittudós Angliában felolvasásokat és beszédeket tart a Brahmo Somajról és annak legkiválóbb hirdetőjéről, Keshub Chunder Seuről. A Brahmo Somajt Rammohun Roy alapította 1830 körül, de Keshub Chunder Sen fejtette ki, a mint ez olvasóink előtt már ismeretes. Keshub Ch. Sent nem egyszer illették azzal a váddal, hogy az általa vezetett vallási reformban utóbbi éveiben mintha a bálványimádásnak is helyet engedett volna. Dr. Ghosh e vádtól

igyekezett tisztázni, mert az szerinte teljesen igaztalan, mert India újkori prófétája egész életén keresztül a bálványimádás ellen munkált.

A Brahmo Somaj Sadharan ágának hitvallása: „Egy Isten van csak egyetlen egy, ki a világ teremője, fentartója és szabadítója. Ő szellem, végetlen hatalom, bölcsesség, szeretet, igazságosság és szentség, mindenütt jelenvaló, örök és boldog. Az emberi lélek halhatatlan és végtelen haladásra alkalmas és tetteiért Isten előtt felelős. Istent lélekben és igazságban kell imádni. Isten imádása szükséges a valódi boldogság és idvesség megnyerésére. Az Isten iránti szeretet és az ő akaratjának az élet minden körülményében teljesítése teszi az igaz imádást. Ima és Istentől való függésérzet és az ő jelenlétének állandó valósítása a szellemi növekedés megnyerésének eszközei. Egy teremtetett tárgyat sem kell Isten gyanánt imádni, sem pedig egy személyt is vagy könyvet az idvezülés csálhatatlan és egyedüli eszközének tekinteni, hanem az igazságot minden egyén tanításából hit és országhkülönbség nélkül, elfogadni. Az Isten atyasága, az emberek testvériessége és minden élőlény iránti jóindulat. Isten megjutalmazza az erényt és megbünteti a vétket. Az ő büntetése javító és nem örök. A bűntől való megváltás őszinte megbánástól kísérve, az egyedüli engesztelés a bűnért; és az Istennel bölcsességben, jóságban és szentségben való egyesülés az egyedüli üdvezülés.“

A Tolstoj-cikkhez hozzászólásul vettük és adjuk a következő sorokat:

A „Keresztény Magvető“ utóbbi számában dr. Gy. J. által közölt „Tolstoj gondolatai Istenről“ cz. cikkben az az állítás foglaltatik, hogy: „semmi okunk, sem szükségünk nincs Teremtő Isten képzelésére“ s mi több: „Teremtő Isten nem létezik“.

Ha a teremtés kérdésének megoldását T.-jal együtt mi is a term. tudományok számára hagyjuk is fenn, megnyugtató feleletet onnan se fogunk kapni, tán soha se. Azok megtaníthatnak ugyan, hogy a világ miként alakulhatott, áll fenn s miként fog megvéülni, mint az ember, kihülni, kihalni s egy új Chaos után miként fog újra alakulni a már felfedezett s még ismeretlen elemekből a nehézkedés, villanyosság, delejesség s más természeti erők közreműködése által; de hogy azok az erők, elemek hogy keletkeztek, honnan állottak élő kezdetben? — e kérdésre vajjon ki adhatna feleletet. Itt szédítő üresben lebegnénk a Teremtő Isten gondolata nélkül. Nekünk bizony *szükségünk* van tehát rá; s továbbá *okunk* is van benne hinni. Tolstoj is azt mondja, hogy az Isten: „Átya, szellem, szeretet; s az emberek: Istennek részecskéi, részesei“. No hát, ezek a részecskék — a mint látjuk — tudnak alkotni, teremteni az ők műveikben sok szépet, jót és nagy dolgokat is. Hát mindezek nem elég *okok*-e a Teremtő Isten „elkép-

zelhetésére“ is, kinék „részessei ama részecskék“? Hát csak a „részecskék“ tudnak-e teremteni valamit s az Egész, az Atya, a legfőbb Szellem és legnagyobb Szeretet éppen semmit? Hát csak egyedül az emberben — Istennek e parányi részecskéjében — laknék-e az alkotó és teremtő erő? és egyedül csak az Isten volna-e az, kiből annyi teremtő erő se léteznék, mint a mennyi van egy gyarló emberben s ne tudna teremteni akár száz világot is?! . . . Oh, az lehetetlen! Azt állítani, hogy Isten van s minden emberek Atyja; s a — szerintünk — teremtő erővel is felruházott emberek Atyjától éppen a teremtői erőt nemcsak hogy megtagadni, de határozottan kimondani, hogy: „Teremtő Isten nem létezik“ — ez nemcsak lehetetlen, de szémbeszőkő ellenmondás is. Van, van tehát elég *okunk* is, *szükségünk* is a Teremtő Istenben, mint Isten eszméjének kiegészítő részében hinni.

Várfalva, 1904. nov. 15.

Ferenczi Mózes.

Az érettségi vizsgálati utasítás revisiója. Még Wlassics hívta fel a közoktatási tanácsot, hogy ez utasítást vegye sürgősen revisió alá, mert még az elmúlt iskolai évben a revideált utasítás szerint akarta megtartani az érettségi vizsgálatokat országsszerte. Felhívásában jelezte, hogy a leggyökeresebb reformot is szívesen veszi. A politikai viszonyok úgy alakultak, hogy e kérdés megoldása utódjára maradt. Felhívása alapján a kérdést munkába vette az országos középiskolai tanáregyesület s annak számos vidéki köre. Hosszas volna s terünk sem engedi hogy e tárgyalások menetét, részleteit ismertessük. De bizonyos közvélemény, bizonyos vezető gondolat kidomborodik az alapos megvitatások, különböző tervek és javaslatok tömkelegéből. A legnagyobb bajt a *minősítési törvényben* keresik. Ez a törvény érettségi bizonyítványt követel olyan alsóbb hivatali pályához is, a melyeknél a mai közvélemény feleslegesnek tartja. Ez a törvény aztán az érettségi vizsgáló bizottságok keresztje, s az érettségi vizsgálat színvonalának lesüllyesztője. Ma az érettségi nemcsak a tudományos pályákra képesít, hanem az alsóbb hivatalokra is. A tanári közvélemény abban az irányban jegecedett ki, hogy az érettségi vizsga színvonalát sülyedni engedni nem szabad. S hogy ez elérhető legyen, meg kell változtatni a minősítési törvényt. Az alsóbb hivatalnoki pályákra képesítsen a nyolczadik osztályu bizonyítvány, az érettségi bizonyítvány legyen útlevél a tudományos pályákra, az egyetemekre. Az országos közoktatási tanács javaslata, amely már a minister előtt van döntés végett, még több változtatást ajánl a mai állapotokon. Az írásbeli vizsgálat elmarad a görög-ből és németből; ezek a tárgyak a szóbeli tárgyai lesznek. Írásbeli csak három tárgyból lesz, magyarból, latinból és mennyiségtanból. A magyar írásbeli tárgyai az irodalomból vétetnek. Elmaradnak tehát a

történelem és természettudományok. Ez az egységes alapu megbírálás czéljából történik. Történelemből egy tágabb és egy szűkebb körü kérdést kap a tanuló. Több ilyen kisebb jelentőségű változtatás van tervbe véve; de mindezek messze mögötte maradnak jelentőség tekintetében annak a javaslatnak, amely a minősítési törvényt akarja módosítani s az érettségit egyedül a tudományos pályára jogosító mivoltának visszaadni.

(g. k.)

A középiskolai tanárkérdés. Az 1883. évi középiskolai törvény az ország sok iskoláját fejletlenül, a kellő számú tanárok nélkül találta. A tanári testületeket egyre-másra egészítették ki a törvény kívánalma szerint. Kevés volt a tanár és a tanárjelölt. Így történt, hogy sok félig készült ember jutott tanári székbe. Az egyetem padjairól szólították ki a tanulókat, hogy a törvénynek eleget tehessenek. A tanárkereslet korszaka volt ez, mikor egyébről sem hallottunk, csupán tanárhiányról. Ma már máskép áll a dolog. Ma sok a végzett tanár, kevés az állás. Ez a körülmény vetette felszínre a tanárképzés kérdését. A budapesti gyakorlófőgimnázium csak 15—20 tanárjelöltnek adhat módszeres kiképzést. A kezdő tanárok nagyrésze, 130—150, úgy kerül ki az egyetemről az iskolába, rendszeren a legnépesebb alsó osztályokba, hogy a tanítási anyag módszeres feldolgozásáról, gyakorlati methodikáról semmit sem hallott. A véletlenre, a jó szerencsére, esetleg veleszületett képességeire van utalva. Az ilyen módszer nélküli munkát meg-sínyli aztán első sorban a tanuló, aztán maga a kíséreltező, kezdő tanár s tanártársai is. Ezt a fontos kérdést a budapesti tanári kör vetette fel először, melytől mindjárt átvette a kolozsvári. S ha nem-sokára megoldódik, az a kolozsvári tanári kör érdeme lesz. Két állás-pont mérkőzött a harcban. Az egyik Kolozsvárt akart létesíteni egy a budapesti gyakorló-főgimnázium kivételes helyzetével s viszonyaival mindenekben egyező gyakorló főgimnáziumot. A másik párt a tanárképzést decentralizálni akarta. Bizassék meg az ország 15—20 legjobb nevű középiskolája — jellegére való tekintet nélkül — bizonyos módolatok mellett a gyakorlati tanárképzéssel. Így az *egész* ifjú tanárnemzedék átmehet ez iskolán, nemcsak néhányan a kiválasztottak. Leg-utóbb az a kívánság hangzott fel, hogy az internatussal bíró iskolák jöjjenek első sorban tekintetbe, mint amelyek belső életének állandó és folytonos szemlélése és megfigyelése egyik lényeges kelléke a tanári hivatásra való előkészülésnek. Épen e napokban történt, hogy a kolozsvári egyetem bölcészeti kara felterjesztést intézett a közoktatásügyi miniszterhez egy, Kolozsvárt, az egyetemmel szervei kapcsolatban fel-

állítandó gyakorló-iskola ügyében. A középiskolai tanáregyesület is megtette felterjesztését a gyakorlati tanárképzés iránt s most már a közoktatási miniszteren a sor, hogy e kérdés vitatása közben a felmerült anyagot rendezve, megrostálva, döntsön s a tanárok gyakorlati, methodikai képzésében egy nagy lépést tegyen előre. A közvélemény — bár erős hangok szólottak a budapesti u. n. *mintagymnázium* mellett is — mégis inkább a tanárképzés decentralisatiója mellett van s nem lehetetlen, hogy gyakorlóiskola is létesül Kolozsvárt, de az egyes intézetekhez kihelyezett tanárképzés is már a legközelebbi jövőben megvalósul. (g. k.)

A nem állami tanárok fizetésrendezése kérdésében mozgalmat indítottak s a kérdést folyton felszínen tartják. Úgy olvastuk, hogy az 1905. évi állami költségvetésbe 1905. júl. 1-től e czímen 200,000 kor. van felvéve. Ha igaz ez, megint megtörténik az a semmivel sem indokolt sérelme a nem állami tanároknak, hogy állami kartársaikkal szemben anyagi kárt szenvednek, mert másfél év múlva jutnak el oda, a hová az államiak 1904. jan. 1-én eljutottak. (g. k.)

Az állami elemi iskolai tanulók. Az állami elemi népiskolákba, felhivatalos kimutatás szerint, az 1904/5. iskolai évben beiratkozott összesen 336.811 tanuló. 28.712-vel több, mint az előző évben. A beiratkozott növendékek közül fiú 171.358; leány 165.453. Anyanyelvre nézve (zárójel között az előző tanévhez viszonyított többletszám): magyar 180.017 (14.978), német 55.495 (3652), román 32.143 (2340), tót 44.110 (5078), szerb 3781 (791), horvát 542 (455), rutén 10.711 (1375), vend és olasz 5133 (23). Vallásra nézve: róm. katolikus 173.948 (15.496), görög katolikus 32.768 (3903), görög keleti 21.369 (1161), ág. evangélikus 19.996 (724), ev. református 57.905 (5359), unitárius 5563 (198), izraelita 25.234 (1880), egyéb 28. Az ismétlő tanfolyam népessége: általános ismétlő iskolába jár 17.411 (2303), gazdasági ismétlő iskolába jár 45.546 (3628), összesen 62.957 (5901). Az állami elemi népiskolákban működő tanítók és tanítónők összes száma 4900.

Kilenczvenhatezer koronás könyv. Közelebb Londonban értékes régi könyveket árvereztek el. A nap főeseménye egy „Zsoltár-kodex“ volt, a melyet Baer, frankfurti gyűjtő négyezer font sterlingért, vagyis kilenczvenhatezer koronáért vásárolt meg. A könyv 1459-ben jelent meg, a melyben a latinnyelvű zsoltárok 136 pergamentlapon nagy gótikus betűkkel vannak nyomva. A kezdetbetűk piros és más színűek s a kötés maga is abból az időből származik, a mikor a könyvet nyomták: fafedél disznóbőrrel bevonva és érczesatokkal ellátva. Azt hiszik, hogy ebből a könyvből a Szt. Jakab-kolostor karthauziai csak husz példányt nyomattak. Ugyanennek a könyvnek egy példányát Pierpont Morgan 1900-ban 5250 font sterlingért vásárolta meg.

Siremlék a londoni Szent Pál-templomban. A St. Paul's Cathedral-ben sokan fekszenek eltemetve Anglia jelesei közül, az idén egy nőnek is emléktáblát állítottak ottan, a ki fejedelmi bőkezűséggel

adott pénzt harminczkét új londoni papság létesítésére. Mrs. Maria Mary Fussell 111.000 font sterlinget ajándékozott e célra. S vajjon hogy juthatott e nő e gondolatra? Egy tipikus londoni szegény ember lakta utcán hajtván egyszer végig, szemtanuja lett egy iszonyatos brutaitással folyó utcai harcznak. Akkor kezdett ő töprengeni azon, vajjon ő az ő pénzével nem járulhatna-e hozzá ahhoz, hogy a szegény tudatlan emberek keresztény nevelésben részesülhének. A londoni bűnstatisztika szörnyű ékesszólással mutatja ki a tudatlan emberek százalékját. Mrs. Fussell 1881-ben halt meg.

Krüger temetése. Krüger holttestét Pretoriába szállították és nagy ünnepségek között temették el. A gyászünnepségen mintegy 2000 burgher vett részt. Három hollandus pap mondott gyászbeszédet, a melyekben az elhunyt hazaszeretetét és példás vallásos életét dicsőítették. Bosmann főszónok kifejtette, hogy a burok hivek az új zászlóhoz, a szabadság és egyenlőség jelképéhez, de sohasem szabad megfeledkezniök Krüger alapelveiről. Kell, hogy a nép kövesse fejlődésének Krügertől előírt irányát. Botha tábornok is beszélt. Örömet fejezte ki azon, hogy az angol és hollandus telepek közösen tisztelik a nagy halottat. Egységre int és felolvasta Krüger utolsó levelét, a mely a nagy férfiú politikai végrendeletének tekintendő. A temetési ünnepségen résztvettek Dél-Afrika minden részéből kiküldöttek, az angol kormány és a gyarmatok képviselői.

Lendvayné halála. Lendvay Mártonné, Fánecs Ilka, a Nemzeti Színháznak 1857. óta elsőrendű csillaga, meghalt november 22-én Budapesten s nov. 24-én temették el nagy részvéttel. 1842. első napján született. 14 éves korában lépett fel először a Nemzeti Színházban, hol Rómeo Juliáját játszotta emlékezetes sikerrel. Kolozsvári vendégszereplésében szintén nagy sikereket ért el s a lelkes ünneplésért egy arczképét ajándékozta az unitárius kollegium ifjúságának, mely arczképet az olvasó terem többi becses emlékei közt ma is kegyelettel őriznek. (K—ó.)

Gyászhir. Bágyoni Csegezy Lajos páncsovai kir. törv.-széki bíró, élete 41. s házassága 12. évében dec. 6-án Páncsován hosszas szenvedés után meghalt. Torda-Aranyos megyében született s elébb Lugoson, azután Páncsován bírószkodott. A rokonszenves és elhivatásában hív és érdemes férfiú korai elhunytát fájlalják ismerősei s mindenek felett neje, Bágyoni Csegezy Lajosné, szül. Barok Róza s gyermekei Lajos, Szilárd és Mariska. Tetemét Lugosra szállították és ott helyezték örök nyugalomra.

ARANYKÖNYV.

Adakozás a kolozsvári egyházközség templom-tornya újraépítésére.

(I—VII. közlemény.)

Magyarországi Unitárius Egyház	500 korona.
Sepsikőrispataki Bedő Dániel	200 „
Széplaki báró Petrichevich Horváth Kálmán	200 „
Kilyéni dr. Ferencz József	20 „
Vécsei Sámuel és Farkas Vilmos	200 „
Sepsi-szentiványi Szentiványi Gyula	52 „
Ó-tordai Székely Miklós	20 „
Magyarszági Unitárius Egyház (2-szor)	1000 „
Dr. Jéger Kálmánné, Hilibi Haller Irma	20 „
Fekete Gyula	100 „
Egy társaság	20 „
Farkas Józsefné, Farkas Juliánna	20 „
Matskási Lajosné, Farkas Juliska	20 „
Unitárius kollégiumban 1883/4-ben végzett osztálytársak	60 „
Kaali Nagy Béla	10 „
Magyarországi Unitárius Egyház (3-szor)	1000 „
Ajtai K. Albert	10 „
Péterfi Dénes	600 „

Összesen: 4052 korona.

Szolgáljanak e nemes adományok buzdításul a további adakozásra, hogy az egyházközség hatezerkétszáznyolcvannégy korona költségen temploma tornyát újra építhesse, a mi mindnyájunknak óhaja. Ez adományokért a leghálásabb köszönet!

Az egyházközség előljárósága nevében:

Kolozsvárt, 1904 dec. 20.

PÉTERFI DÉNES,
unitárius pap.

**A Székelyudvarhelyen építendő unitárius templom javára tett kegyes
adományok.**

(XI. közlemény.)

Tódor Sándor 2-ik gyűjtő útjából beszámolt 700 kor. 24 fill.

Gyűjtőiv nélkül Raffaj Domokos Ujszék helyről 25 kor.

Kovács Imre lelkész 467 sz. gyűjtőívén Kissolymosból adakoztak: Unitárius egyházközség 20 kor., Kovács Imre 5 kor., Dankuly Mózes, Derzsi Gábor, Márton Lajos 1—1 kor., Baum Mátyás 60 fill., Sándor Lajos, Rákosi Béla, Szentgyörgyi Mihály 40—40 fill., N. N. 20 fill., együtt: 30 kor.

Mátyás Jánosné, sz. Zoltán Vilma gyűjtése folytán adakoztak Muzsnában: Mátyás Jánosné, Schaffent Frigyes, Ábrahám Elek, Szathlmári Lajos 1—1 kor., Termények árából begyűlt 7 kor. 84 fill., együtt: 11 kor. 84 fill.

A 369 sz. gyűjtőívén a háromszéki takarékpénztár részvénytársaság 10 kor.

Kovács Imréné gy.-ívén Kissolymosról adakoztak: Kovács Imréné 5 kor, Göncz Jolán, Sándor Albert 2—2 kor, Derzsi Gáborné, Simén János, Tamási József, Konecz Bénéámin, Buzogány Dániel, Nagy Dénes, Kovács Mózes, Nagy Gyula, Török József, Mátéfi Sándor 1—1 kor, Péterfi Mózes, Dankuly Mózesné 60—60 fill. Tamási István 50 fill. Barabás József, Sipos Mózes, András Sámuel, Nagy Károlyné, Buzogány Péterné, Tamási József, Simó Bénéám 40—40 fill. Gálfi Mózesné 80 fill. ifj. Nagy János 30 fill. Izsák Gergely 24 fill. Buzogány Samu, Kedei Dénes, Barabás Mózes, Simó András, Nagy János, Péterfi Mózes, Simó Dénes L., Izsák János, Tamási György, Benkő Lőrincz, Horváth Sándor, Deák Mózes, Buzogány Dénes, Buzogány János, Mátéfi András, Simó József, Egyedfi Gergely, Simó Istvánné, Kedei Ilka, Izsák Péter, id. Izsák János, Havadi János, Benkő József, Berei Mózes, Mátéfi Domokos, Buzogány Bénéám, Kereső Pál 20—20 fill. Simó Károly 16 fill. id. Mátéfi Domokos, Imre Györgyné, Simó Mihály 10—10 fill. együtt 30 kor. 70 fill.

A várfalvi unitárius egyházközség 22 sz. gy.-ívén Gállffy Ferencz és neje 2 kor. Nagy Sándor, id. Pálfi Benedek, Pálfi Móricz, Székely Miklós, Ekárt Ferencz, Pálffy Miklós, Pálfi J. András, Pálfi F. Ambrus 1—1 kor. id. Kádár András 80 fill. Szöcs Tivadar, Kemidi Lajosné 60—60 fill. Gálfi Dani, Fodor Tamás 50—50 fill. Balla Ferencz, Nagy Ferencz Pálfi V. János, ifj. Pálfi Benedek, Égető András csendőr, Pálfi K. Nándorné, Weisz Márton, Pálfi A. Elek, Fodor Balázs, Pálfi Kristóf, Pálfi K. Mózesné, Dénes Sándor, Árkosi Sándor, Nagy Mihály, Sebestyén L., Pálfi József, Zöldi Sándor, Pálfi D. Ferencz, Csegezi Ferencz 40—40 fill. Fekete Mózes, Gadó Gáspár, Pálfi Sz. Sándor, Heide Márton, Pálfi F. András 30—30 fill. Pálfi A. András, Kovács Ferenczné, Vargyas János, Pálfi I. Péter, Orga csendőr, Pálfi Sz. József, Pálfi I. Ambrus, Pálfi G. Mózes, Pálfi S. Lőrincz, Pálfi Domi, E. Pál, Gadó Imréné, Nagy A. Samu, ifj. Pálfi T. Elek, Bajka Mózes, Vargyas Ferencz, Borsos Judit, Kanyaró János, Pálfi D. Dani, Pálfi E. Zsigmond, Fodor Mózes, Dénes Samu, Csegezi Miklós, Vargyas Boldizsár, Pálfi N. Imre, Pálfi Sz. András, Péter János, Tővisi Máté, Balla Miklós, Gadó Péterné, Vargyas Samu, Pálfi D. Anna, Kereki József, Szabó Mózes, Vargyas Máté, Vargyas Dénes, Veres József 20—20 fill. Pálfi D. Dénes 16 fill. Pálfi K. Szathmári Samu 12—12 fill. Nagy Miklós, Tővisi Balázs, Demetrovics György, Fazakas Tamás, Főris István, Balla József, Veres Samu, Nagy Lőrincz 10—10 fill. Gadó Samu 8 fill. együtt 33 kor. 78 fill.

Gál Józsefné és Böres Mihályné gyűjtése folytán adakoztak Recsenyén: Gál Józsefné, Kiss Andrásné, Böres Mihályné, Orbán Sándorné, özv. Török Ferenczné, id. Bomlér Józsefné, Dáné Jánosné, k. Böres Andrásné

1—1 kor. Dáné Györgyné, ifj. Orbán Mihályné, Bomhér Andrásné, ifj. Béres Miklósné, ifj. Fekete Józsefné, id. Béres Ferenczné 80—80 fill. Orbán Ferenczné, Máté Jánosné, Szász Ferenczné, Kovács Sándorné, Török Istvánné, Gábor Sándorné 60—60 fill. ifj. Bomhér Miklósné, Bomhér Jánosné, ifj. Ráduly Jánosné, Csala Istvánné, Szabó Ferenczné, id. Máté Elekné, Bomhér Sándorné, Márton Istvánné, Lakatos Józsefné 40—40 f, Láng Sándorné, Fodor Mihályné 30—30 fill. legifj. Bomhér Józsefné 28 fill. Máté Jánosné, id. Fekete Józsefné 24—24 fill. id. Bomhér Miklósné, özv. Bomhér Andrásné. k. Bomhér Józsefné, özv. Mezei Józsefné, id. Béres Miklósné, Tóth Mihályné, Nagy Sándorné, Ipó Lajosné, Béres Andrásné, Máté Ferenczné, Szász Istvánné, Fekete Ferenczné, Balácsi Dánielné, Bomhér Péterné, Nagy Istvánné, id. Kerekes Mihályné, Szöcs Ferenczné 20—20 fill. Beke Ferenczné 18 fill. ifj. Béres Ferenczné 12 fill. Szöcs Sándorné, ifj. Béres Andrásné, özv. Szolga Miklósné, özv. Béla Jánosné, Béres Mihályné, Máté Zsigáné, özv. Fekete Mihályné, Dáné Mihályné, özv. Gábor Jánosné 10—10 fill. együtt 26 kor. 22 fill.

Az I—X közlemény összege — — — — — 7751 kor. 25 fill.

E közlemény összege — — — — — 867 kor. 78 fill.

Összesen — — 8619 kor. 03 fill.

Midőn a fenti kegyes adományokat hálás köszönettel nyugtázzuk, egyben kérjük szent vallásunk minden igaz barátját, hogy szent czélu törekvéseinket tovább is szíves támogatásban részesíteni s az új év alkalmából minél több adománynyal megörvendeztetni kegyeskedjenek.

Sz.-Udvarhely, 1904. decz. hó.

DEÁK LAJOS
gondnok.

BARABÁS ANDRÁS
pénztáros.

VÁRI ALBERT
lelkész.

A hódmezővásárhelyen építendő unitárius templom javára tett kegyes adományok.

(I. közl.)

Kovács József k. f. ii. gondnok és neje Zimmermann Anna 100.000 drb. téglá 50 m.³ homok és mész, valamint 1000 korona.

A Magyarországi Unitárius Egyház 500 korona.

Ferencz József unitárius püspök 100 korona.

Gyulay László (Kolozsvár) 2 kor. 2 fillér.

Kádár József 137. sz. gyűjtőívén (Szamosujvár): Kádár József, Kádár Józsefné 2—2 kor., Kádár Ilonka, Kádár Juliska 1—1 kor. Összesen 6 korona.

Dr. Nagy János 217. sz. gyűjtőívén (Kisujszállás): dr. Nagy János 10 kor. és dr. Nagy Géza 5 kor. Összesen 15 korona.

A 215. sz. gyűjtőívén Kristó Zoltán (Orosháza) 4 kor.

A 164. sz. gyűjtőívén Gál Kálmán és Botár Imre (Fehértemplom) 1—1 kor. Összesen 2 korona.

Szentiványi István 208. sz. gyűjtőívén (Ladámos): Szentiványi István, Szentiványi István családja, Pállfy Dezső 2—2 kor., Kis László, Szombathy László, Szabó István, Tülpesi Gyula, Linczeg Árpád 1—1 kor., Szendi pályafelvigyázó 60 fill. és Nádas János 20 fill. Összesen 11 kor. 80 fillér.

A 124. sz. gyűjtőívén Kisfaludy Zsigmond (Temesvár) 10 kor.

A 74. sz. gyűjtőívén Ujszékelyi unitárius egyház község és Raffaj Domokos 2—2 kor. Összesen 4 korona.

A 229. sz. gyűjtőívén dr. Tóth György 2 kor., Botár János 1 kor. Összesen 3 korona.

A június 19-én Tordán tartott istentisztelet alkalmával begyűlt perselypénzből összesen 32 kor. 26 fill., Iszlay Gábor 118. sz. gyűjtőívén (Kakas-szék) Iszlay Gábor 5 kor., Botos Imre, N. N., Gajdács Pál (Tótkomlós) 2—2 kor., Iszlay Gáborné, Gajdács Aloiz, Iszlay Etelka, Botos Imréné, Lázár Lajos (Orosháza), Szíber Gyula (Orosháza), Örs Zoltán (Orosháza), Dénes Géza (Orosháza) 1—1 kor., Diós Lajos, Iszlay Géza 50—50 fillér. Összesen 20 korona.

A 120. sz. gyűjtőívén Véecsi Sámuel 20 kor., Farkas Vilmos 10 kor. Összesen 30 korona.

A 42. sz. gyűjtőívén Szentgericzei unitár. egyh. község [20 korona.

Dr. Austerlitz Vilmos 222. sz. gyűjtőívén (Kolozsvár): dr. Austerlitz Vilmos, Müller Menyhért, Gyergyai Árpád, Friedmann Adolf, Kiss Miklós 1—1 kor., dr. Schwartz Miksa 80 fill., Kiss Gábor, Csipkés Ödön, Varga Márton, N. N., Szabó Ferencz 60—60 fill., Crusianu Miklós, Szabó Ferencz 40—40 fill., Kósa János 30 fillér. Összesen 10 korona 30 fillér.

Nagy György 176. sz. gyűjtőívén (Kolozsvár): dr. Brandt József 5 kor., Bogdánfi János, Reményik Károly, Gergely Ferencz, Nagy Gábor, Reményik Viktor 2—2 kor., Birkel János, Hevesi József, Matucsek József, Torkál Béla, Régeni György, G. K., dr. Hintz György, K. Biasini Sándor, Balogh és Reil, Tamási István, Jeney Lajos, Akeszman Albert, Simonfi István, Ács Ferencz, Ferenczi Árpád, Lepage Lajos, Tauffer Dezső, Mattai Kálmán, Ferenczi Ignác és Nagy György 1—1 kor. Összesen 35 korona.

E közlemény összege 1805 kor. 38 fillér.

Ugy a jóakaró gyűjtők, mint a nemes szívű adakozók fogadják az egyházközség hálás köszönetét.

Hódmezővásárhelyen, 1904. dec. 5.

BALÁZS ANDRÁS,
unitár. lelkész.

Ujabb jótékonyág az énlaki egyházközségben. Kissolymosi Gálfi Mózesné: *Török Zsuzsánna* énlaki születésű unitárius nő az énlaki unitárius egyházközségnek egy innepi diszes *szószéktakarót* ajándékozott 40 kor. értékben.

Fogadja a kegyes jó szívű nő e helyen is az egyházközség hálás köszönetét.

Énlakán, 1904. okt. hó 16.

KOZMA DIMÉN,
énlaki lelkész.